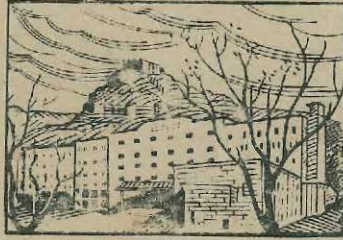

Ankara Üniversitesi

DİL VE TARİH COĞRAFYA

Fakültesi Dergisi

C. IX, sayı 1-2 Mart - Haziran 1951

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
Orhan BURİAN — Türk - İngiliz münasebetinin ilk yılları	1-17
Orhan BURİAN — Kırálıçe Elizabeth'den Üçüncü Sultan Murad'a gelen hediye nin hikâyesi	19-41
Muzaffer S. ŞENYÜREK — A Note on the human skeletons in the Alaca Höyük Museum.	43-61
Muzaffer S. ŞENYÜREK — Gökdere (Elmadagı) Fauna'sına dair bir not.	63-67
Muzaffer S. ŞENYÜREK — A Note on Gökdere (Elmadagı) fauna	68-73
Füruzan KINAL — Eski Önasya haritaları	75-83
Kemal BALKAN — At kültürü ile ilgili M. ö. 14 üncü yüzyıldan Nippur'da bulunmuş Akatça metinlerin terceme ve izahı	85-104
Mubaddere N. ÖZERDEM — Çin kaynaklarına göre Çin Türkistanı'nın şehirleri	105-110
Şerafeddin TURAN — 1829 Edirne Andlaşması	111-151
Hüseyin DAĞTEKİN — İstanbul'un fethinde kullanılan yürürekuleler	153-163
Şükrü AKKAYA — Herder, şahsiyeti ve eserleri	165-173
Hasan EREN — G. J. Ramstedt	175-179
YAYINLAR ARASINDA — Hasan Eren	181

1829 EDİRNE ANTLAŞMASI

ŞERAFEDDİN TURAN

Yeni zamanların başında, tebaanın din ve dil serbestisini, devlet idaresinin başlıca temel prensiplerinden biri kabul etmiş ilk devlet olan Osmanlı İmparatorluğu, gerileme devirlerinde uğradığı hücumlarla dıştan parçalanmağa başlamış ve XIX. yüzyıl başlarından itibaren de, Osmanlı idare sistemindeki geniş toleransın bahşettiği imkânlar dolayısıyla âdet ve an'anelerine bağlı kalmış olan hristiyan tebaanın, istiklâllerini elde etmek için, merkezî otoriteye karşı ayaklanmalarıyla içten de parçalanma yolunu tutmuştu.

Parçalanmanın bu iç ve dış safhaları arasında, Rusya'nın, en büyük rolü oynadığı ve imparatorluğu yıkacak kuvvetin de o olacağı açıkça anlaşılmıştı. Çünkü Rusya, bir taraftan Osmanlılara karşı giriştiği, birbirini takip eden harblerin sonunda, bir miktar arazi koparmakta, diğer taraftan da imparatorluk dahilindeki ortodoks reayanın hâmisî tavrını takınarak, bunları metbûlarına karşı ayaklandırmak suretiyle de "kaleyi içten fethetmek,, politikasını gütmekte idi.

Osmanlı İmparatorluğunun içten parçalanmasında ilk büyük adımı teşkil edn Sırp İsyanı (1804)'nın doğurduğu imtiyaz meselesi henüz tamamiyle halledilmemişken, Çar Aleksandr 1. in yaveri Aleksandr İpsilânti'nin başkanı bulunduğu Etniki Eterya cemiyeti mensupları, 1821 de önce Boğdan'da, daha sonra Mora'da isyan bayrağını açmış ve âsî rumlar, Ocak 1822 de Yunanistan'ın istiklâlini ilân etmişlerdi.¹ Osmanlı devleti, —İbrahim Paşa kumandasındaki Mısır kuvvetlerinin de yardımıyla— bu isyanı bastırmağa muvaffak olmuş, Yunanistan, Osmanlılar tarafından adetâ yeniden fetholunmuş ve rumların istiklâl teşebbüsü akım kalmıştı. Fakat tam bu sırada, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın işe karışmalarıyla durum birdenbire değişmiş ve esasında Osmanlı devletinin bir iç mes'alesi olan Yunan isyanı, devletlerarası bir mahiyet almıştır.

Çar Aleksandr'ın ölümü üzerine Rus tahtına geçen Nikola I. (1825—1855), 17 Mart 1826 da Babıâli'ye gönderdiği bir ulti-matomda 1812 Bükreş antlaşmasının Eflâk-Boğdan ve Sırbistan'a ait hükümlerinin yerine getirilmediğinden şikâyet ederek, Osmanlı-Rus münasebetlerini yeniden gözden geçirmek için, altı hafta içinde Rus hududuna yetkili memurlar gönderilmesini istemişti.² Yeniçeri ocağının kaldırıldığı (15 Haziran 1826)

¹ Epiravro'da, Yunanistan'ın istiklâlini ilân etmiş olan Rum murahhaslarının, "umum Rum milletine,, hitaben neşrettikleri 15 Ocak 1822 tarihli beyannamenin bir tercümesi, Başbakanlık Arşivi Hatt-ı hümayûn vesikaları, No. 47772 de bulunmaktadır.

² A. Debidour, Histoire Diplomatique de L'Europe, Tom I.e La Sainte—Alliance.

ve Mora'da isyanın bastırılmak üzere olduğu bir zamanda Rusya ile anlaşmazlığa düşmek istemiyen Babıâli, "hîn-i fursatta tebdil-i ahd,, etmek üzere, bu isteği kabul etmek zorunda kalmış³ ve 7 Ekim 1826 da yapılan Akkerman anlaşması ile, Bükreş andlaşması, Çar Nikola'nın istediği şekilde değiştirilip tefsi redilerek, Eflâk-Boğdan ve Sırbistan imtiyazları genişletilmiş, rus tüccarlarının 1806 harbinde uğradıkları zararların ödenmesi de kabul edilmiştir.⁴

Yunan geçici hükümetini resmen tanımış olan İngiltere, Rusya ile imzaladığı 4 Nisan 1826 tarihli St. Petersburg anlaşması⁵ gereğince Babıâli'ye bir nota vererek, Yunanistan'ın Osmanlı himayesinde ve ona vergi verir, fakat içişlerinde müstakil bir devlet olmasını teklif etmiş, Fransa ve

s. 230 vd. Tukin, Cemal. Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, s. 129 ; Driault, Edouard (Terc. Nafiz), Şark Meselesi. Bidayeti zuhurundan zamanımıza kadar. s. 168 ; Yorga, bu ültimatoma tarihini 27 Mart olarak gösteriyor, (bk. Osmanlı Tarihi c. V, s. 313. tercüme : B. Sıtkı Baykal). Nikola, sefeli Aleksandr gibi, Avrupa devletlerinin "Mukaddes İttifak,,la belirtilmiş olan umumî menfaatlerim değil, sadece kendi hükümetinin menfaatlerini düşünüyordu. (Seignobos, terc: Ali Reşad, Tarih-i Siyasî, c. II s. 446). Bunun için de Yunan âşlerini himaye etmeğe karar vermişti. Böyle olduğu halde, Babıâli'ye verdiği ültimatoma Mora meselesine temas etmemesi, henüz müdahale zamanının gelmediğine kani bulunmasından dolayı idi.

³ 1828 harbinden önce neşredilen bir beyannamede (bk. s. 7) bu zaruret şöyle ifade edilmiştir : "...Geçen sene Rusyalunun Akkirman muahedesinde, memleketeyn ve tazminat ve alhusus Sırp milleti hakkında vâkı teklifât-ı bâtülesi, kabul olunur şeylerden değil iken, tenk vakte tesadüfünden naşi (Vak'a-i hayriye) bizzarur ümmet-i Muhammedin selâmeti için, hîn-i fursatta tebdil-i ahd olmak üzere hâh ü nâhâh kabul olunarak..., (Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı hümâyûn vesikaları, No. 51356).

⁴ Metin : bk. Muahedat Mecmuası, c. IV, s. 58 vd.

⁵ 1821 den beri devam eden Yunan me'selesi hakkında bu ilk siyasî anlaşma, İngiltere Dışişleri bakanı Canning'in teşebbüsü ile meydana gelmiştir. Canning, Osmanlılar ile Yunan âşileri arasında mutavassıt rolünü oynamğa karar vermişti. Onun fikrine göre, Yunanistan, Mora ve adalardan müteşekkil, fakat vassallık bağlarıyla Osmanlılara bağlı muhtar bir devlet olacaktır. Bunu Babıâli'ye bildirmek üzere de, kuzeni Stratford Canning'i İstanbul'a göndermişti (Şubat 1826). Stratford, yolda Yunanistan'a da uğramış ve Yunanlılar, İngilterenin bu tavassutunu kabul etmişlerdi. Fakat Mahmud II., kendisine karşı isyan etmiş olan tebeası hakkında yabancı bir devletin tavassutunu asla kabul edemeyeceği cevabını vermiştir. Bunun üzerine İngiltere hükümeti, sözde Çar Nikola'yı cülusundan dolayı tebrik etmek bahanesiyle, Lord Wellington'u St. Petersburg'a göndermiş ve uzun müzakerelerden sonra Wellington ile Comte Nesselrode arasında 4 Nisan 1826 da bir anlaşma (protokol) imzalanmıştır. (Debidour, Histoire Diplomatique de L'Europe, c. I s. 232 vd.) Bu anlaşmaya göre, Yunanistan, Osmanlılara vergi verir muhtar bir devlet olacaktır. Rusya, İngiltere'nin, Babıâli ile Yunanlılar arasında tavassut etmesini kabul ediyordu. Ayrıca, her iki devlet, diğer Avrupa devletlerinin, kurulacak yeni Yunan devleti üzerinde haiz olacakları imtiyazlardan fazla olarak hiçbir imtiyaz istemeyeceklerdi. (bk. Metin : Noradounghian, Recueil D'Actes Internatinales de L'Empire Ottoman, c. II, s. 114 ; krş. Tarih-i Lûtfi, c. I, s. 81 vd). Bu anlaşma Canning'in politik bir başarısı idi. Canning, bununla Rusya'yı, "Mukaddes İttifak,,la bağlı bulunduğu Avusturya'dan ayırmış ve kendi politikasına bağlamıştı. (Debidour, adı geçen eseri, s. I, s. 234). Fransa'nın da bu anlaşmaya katılmasıyla, 3 devlet arasında 6 Temmuz 1827 de Londra andlaşması imzalanacaktır.

Rusya da bu teklifi desteklemişlerdi⁶. Osmanlı devleti, Mora'da vaziyete hâkim olduğu bir sırada, kendine ait olan bu yerlerde muhtar bir Yunan devletinin kurulmasına razı olamazdı. Bundan başka Yunanistan, Sırbistan gibi, müslüman memleketleriyle çevrilmiş bir bölge halinde değildi ve rumlar, imparatorluğun her tarafına yayılmışlardı. Yunanistan'a muhtariyet verildiği takdirde, imparatorluk dahilindeki rumların durumu çeşitli kargaşalıklara yol açacak ve diğer reâyâ da rumları taklit etmek istiyecekti.

Bundan dolayı Babîâli, meşru hükümdarlarına karşı başkaldırmış olan Yunanlılar hakkındaki teklifi kabul edemeyeceği, esasen Avrupa devletlerinin, Osmanlı iç işlerine karışmağa yetkili olmadıkları cevabını vermiştir⁷. Bu sırada İngiltere, Fransa ve Rusya, muhtar bir Yunanistan

⁶ Tarih-i Lûtfi, c. I, s. 55 ; krş. Yorga (tere. : B. Sıtkı Baykal), Osmanlı Tarihi, c. V, s. 327.

Fransa elçisi Guilleminot, "Fransa'nın tahminen 30 milyon nüfusu vardır ; hepsi de Rumların gayretkeşleri olduğundan düvel-i müttefika (İngiltere, Fransa, Rusya) nâcâr müdahale etmektedir,, diyordu. Reisülküttab Pertev Ef. (Paşa), elçinin bu sözlerine : ".Akkerman muahedesi, yeniçeri taifesinin defî zamanına tesadüf eylediğinden, her ne ise kabul olunmuş ise de, bazı maddeleri hâlâ halkın boğazında kılçık gibi ilişmiş dururken şimdi o kılçık üzerine bir daha yutturalım dizek boğulurlar... ecnebinin vazgeçmesi (Yunanistan işlerine müdahale etmemesi) muhal olduğu takdirde, asıl mal sahibinin (Osmanlıların) vazgeçmesi ne derecelerde muhal olduğu aşîkârdır,, diye cevap vererek, yabancılardan Osmanlı içişlerine karışmalarının doğru olmadığını ve Osmanlıların, bu müdahaleler karşısında boyun eğmeyeceğini belirtmiştir. (Tarih-i Lûtfi, c. I, s. 79 vd.)

Mahmud II. da, Rus elçisi ile Reisülküttabın görüşmelerine dair arz tezkiresine yazdığı bir hatt-ı hümayûnunda : "..Bunlar (İngiltere, Fransa ve Rusya) şöyle demek istiyorlar ki, 6—7 seneye varıyor, bunlar (Yunanlılar) ile başa çıkamadınız, artık dahi uhdesinden gelemediğiniz bilindi. Heman meramımız üzre Mora ve sair cezâyiri alub taksim edelim diyorlar..., diyerek, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın, Yunanistan hakkındaki teklifle güt-tükleri gizli maksadı açıklamış oluyor. (Tarih-i Lûtfi, c. I, s. 226).

⁷ Edouard Driault et Michel Lheriter, Histoire Diplomatique de la Grece, de 1821 a nos jours, Tome Le, L'Insurrection et L'Independance (1821—1830), Par Edouard Driault, s. 365 vd.;; Seignobos (terc: Ali Reşad), Tarih-i Siyasî, c. II, s. 446.

Mahmud II. Sadrîâzam'a hitap eden bir hatt-ı hümayûnunda: ".Bu frenklerin Rumların serbestlikleri için, şimdi değil, çoktanberi çalışmakda oldukları malûm olan keyfiyet-i vâzihedendir. Bahusus Akkırman'da olan mükâlemede Rusyalı, her dediğini istihâl etmiş olduğundan, bu maddeyi (Yunan meselesi) dahi bilittifak Devlet-i Aliyyemize türlü türlü zeminler ve ihafeler ile cedîden kabul ittirmeğe sa'y ve gayret idecekleri haherdir. Ancak, bu madde-i mezkûrenin kabulü, bir vechile olur şey olmadığından herbir şeyi göze alarak tevekkeltü ala'llâh durmaktan gayri çare yoktur,, diyor. (Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı hümayûn vesikaları, No. 51283).

Diğer bir hatt-ı hümayûnunda da : "Bu Rum maddesinde franklerin devlet-i Ahyyemizi bir vechile kabul olunmıyacak teklifât-ı müstekrehe ile izâcları, gerek ayak patırtısı olsun, gerek niyetleri cidden muhârib olmak olsun, dinen ve mülken kabul olunur şeyden..., olmadığını söylemektedir. (Lûtfi Tarihi, c. I, s. 27 vd.)

Babîâli'nin bu red cevabı, "gayet haklı, fakat biraz acı ve Rusya'nın âmâl ve maksadı malûm olmakla pek ziyade tehlikeli idi,, (Driault (terc : Nafiz), Şark Meselesi, s. 170.)

kurulması hakkında 6 Temmuz 1827 de Londra antlaşmasını⁸ imzalamışlardı. Fakat bu husustaki tekliflerinin Osmanlılar tarafından reddedilmesi üzerine (16 Ağustos), İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla Babıâli'ye verdikleri müşterek bir takrirle Rumlar hakkındaki her türlü düşmanca hareketlere son verilmesini ve Babıâli'nin, bu husustaki kararını 15 gün içinde bildirmesini istemişler, aksi takdirde "vesâil-i kaviye,,ye başvuracaklarını bildirmişlerdir⁹.

Hakikaten Babıâli, bu üçlü takrire sükûtle cevap verince, bahsedilen "vesâil-i kaviye", Navarin felâketi ile fi'lîyat sahasına çıkmıştır (20 Ekim 1827). Osmanlı devleti, maruz kaldığı bu tecavüzü, elçilikler nezdinde protesto edip, kaybettiği donanması için tazminat talebinde bulunmuşsa da, güçlü olan devletler, suç'u da Osmanlılara yüklemekten çekinmemişler¹⁰, üstelik, Yunanistan hakkındaki tekliflerinin kabul edilmesi için Babıâli'yi tazyike başlamışlar, arzularına muvaffak olamayınca da, İstanbul'daki elçileri şehri terketmişlerdir¹¹.

Vaziyet kritik bir safhaya gelmişti : Vak'a-i Hayriye'de ordusunu, Navarin'de de donanmasını kaybeden Osmanlı devleti, her türlü tecavüz ve iştihayı üzerine çekecek bir duruma düşmüştü. Yeniçeri ocağı yerine teşkil edilen Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye de, bu gaileler arasında geliştirilip yetiştirilememişti. Böyle olduğu halde Babıâli, müttefiklerin tekliflerini kabul ederek, kendi eliyle bir uzvunu koparamazdı. Elçilerin İstanbul'u terkedişlerinden sonra 20 Aralık'ta Babıâli'de toplanan ve Padişâh'ın da, müzakereleri takip ettiği umumî bir "meşveret,,te, "millet-i islâmiye'nin yek-dil ve yek-cihet olarak muharebeye âmâde bulunması,, lâzımgelseceğine karar verilmiş¹² ve bütün vali ve mutasarrıflara hitaben neşredilen bir beyannamede de, Yunanistan hakkındaki tekliflerin kabul

⁸ Bu andlaşma, 4 Nisan 1826 tarihli St. Petersburg antlaşmasını Osmanlılara kabul ettirmek amacıyla yapılmıştı. (Metin : bk. Noradounghian, c. II, s. 130). Yorga, Prusya'nın da bu andlaşmaya dahil olduğunu ve andlaşmanın 6 Haziran'da yapıldığını söylüyorsa da (bk. Osmanlı Tarihi, c. V, s. 330, terc.: B. Sıtkı Baykal), Prusya, bu Üçlü Andlaşma,,ya girmemiştir, 6 Haziran tarihi de 6 Temmuz olacaktır.

⁹ Tarih-i Lûtfi, c. I, s. 83. Debidour, bu takririn 30 Ağustos'ta (bk. Histoire Diplomatique de l'Europe, c. I, s. 246), Yorga ise 31 Ağustos'ta (bk. Osmanlı Tarihi, c. V, s. 331, tercüme : B. Sıtkı Baykal) verildiğini söylüyor.

¹⁰ Tafsîlât bk. Lûtfi, c. I, s. 90 vd. ; Yorga, c. V, s. 335 vd.

¹¹ 8 Aralık 1827. (Driault, H. Dip. de la Grece, c. I, s. 393 ; krş. Yorga, c. V, s. 337 ; Lûtfi, c. I, s. 100),

Osmanlı—Rus harbi başladıktan sonra Babıâli, —Avusturya'nın tavsiyesi gereğince— İngiltere ve Fransa elçilerinin İstanbul'a dönmelerinden memnun kalacağını bildirmiş ve bu iki devlet elçisi, 18 Haziran 1829 da İstanbul'a dönmüşlerdir. (Driault, H. Dip. de la Grece, c. I, s. 440). Lûtfi ef. elçilerin 7 Zilhicce 1244 de İstanbul'a döndüklerini söylüyor ki (bk. c. II, s. 12), bu tarih M. 10 Temmuz'a tekabül etmektedir. Halbuki İngiltere ve Fransa elçileri, 9 Temmuz 1829 da Babıâli'ye müşterek bir nota verdiklerine göre (bk. s. 13) bu tarihten daha önce İstanbul'a gelmiş olmaları icap eder. Rus elçisi ise, Edirne antlaşmasından sonra İstanbul'a gelmiştir.

¹² Lûtfi, c. I, s. 100 ; Yorga, c. V, s. 337.

edilemeyeceği, çünkü "Anadolu ve Rumeli'de ne kadar Rum reâyâsiyle karışık vilâyetler varsa, cümlesini gâvurlar kendilerine alıp giderek reayayı ehl-i islâm ve ehl-i islâmî reâyâ yerine koyup, belki cami ve mescidlerimizi kilise etmek ve çanlar çaldırmak, velhâsıl ehl-i islâmî az vakitte kolayca bütün bütün aradan kaldırmak demek olduğunun gün gibi meydanda,, bulduğu belirtilerek, bütün islâm tebaa, "ehl-i islâmın adüvv-i canı ve devlet-i aliyyenin baş düşmanı,, olan Rusya'ya karşı "her hususta cân ü gönülden ittihad ve ittifaka,, davet edilmiş ve icap ettiği takdirde "hizmet-i cihâdiye,,ye hazır bulunmaları bildirilmiştir¹³.

Rusya, tazyik ve tehditle emeline nail olamayınca, bu işi silâh kuvveti ile yaptırtmağa karar vermiş¹⁴ ve Babiâli'nin neşrettiği beyannamede, Akkerman anlaşmasının vakit kazanmak için imzalanmış olduğu hakkındaki fıkrayı, Osmanlıların, imzaladıkları andlaşmaların hükümlerini yerine getirmediklerini itiraf ettiklerine bir delil olarak ele alıp, bunu bir harb behanesi yapmak istemiştir¹⁵.

Her ne kadar Sadnazâm Selim Mehmed Paşa, Rus Başbakan vekili Nesselrode'a yazdığı 12 Aralık 1827 tarihli mektupta, Osmanlıların, meslek edinmiş oldukları iyi niyetten ayrılmayıp, her zaman için sulh ü salâha taraftar olduklarını belirtmişse de, Nesselrode, 14 Nisan 1828 de verdiği cevapta, Çar'ın, "Memâlik-i Mahrûse'ye Rusya askerini sevkettirmek,, ten vaz geçebilmesi için, Osmanlıların, Yunanistan hakkındaki Londra andlaşmasını kabul ederek, "Devlet-i Aliyye'nin harekâtından terettüb eden zarar ve ziyânı tazmin ve işbu muharebe (Yunan isyanı) müddetinde olunan masarifi itâ,, eylemesi icap ettiğini, bunun için de, seçilecek mu-rahhasların Rusya'ya gönderilmesini istemiş, bununla beraber "beyned-devleteyn bir müsâlâha-i kaviye,, aktedilinceye kadar, Çar'ın, "a'mâl-i harbiye"yi terkedemiyeceğini bildirmiştir¹⁶. Nesselrode'un bu mektubundan birkaç gün sonra da, Çar Nikola I. nın bir emirnâmesiyle 26 Nisan 1828 de

¹³ Yunan mes'elesinin o zamana kadar geçirdiği safhaların bir hülâsası ve Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğuna karşıtık ettiği siyaseti açıklamak bakımından şâyâm dikkat olan bu beyannamenin bir örneği, Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı hümayûn vesikaları No. 51356 da bulunmaktadır. Beyannamenin üzerinde tarih yoksa da, "meşveret,,in toplandığı 20 Aralık'ta neşredildiği anlaşılıyor, (bk. Ahmed Muhtar, Türkiye Devletinin en mühim ve meşhur esfârından 'H. 1244—1245 M. 1828—1829' Türkiye—Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi, yahut, Vakitsiz Seferin İbret ve İntibah Dersleri, c. I, s. 20 ; Driault, H. Dip. Gr., c. 1, s. 394).

¹⁴ Taf ; bk. Yorga, c. V, s. 337 vd. Hattâ Rusya, İngiltere'yi de Osmanlılara karşı savaşa davet etmiş, fakat İngiltere bu teklifi reddetmiştir, (aynı eser, s. 339).

¹⁵ Kâmil Paşa, Tarih-i Siyâsî Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, c. III, s. 117.

¹⁶ Başbakanlık Arşivi, Hat. Hu. ves. No. 43726. Nesselrode, bu mektubunda, Yunanistan hakkındaki teklifleri kabul edilmediğinden dolayı, "Rusya devletinin şânını muhafaza etmek ve taraf-ı Devlet-i aliyye'ye, mülâhazat ve efkâr-ı şehfeden teba'üd iderek, muhat olduğu mehâlikî mütaleaya vakt olunmak içün,, Rus elçisinin, İstanbul'u terketmeğe mecbur kaldığını, fakat Osmanlıların, Rusya ile yapmış oldukları muahedelerin feshini mucib olacak surette hareket ederek, neşrettikleri beyannamede "iyilük yerine kemlik, sulh ü salâh yerine husûmet,, i tercih ettiklerini iddia ediyordu.

Osmanlılara karşı bir harb beyannâmesi neşrolunmuş¹⁷ ve Rus orduları 7, Mayıs'ta Prut nehrini geçerek Boğdan'a girdikleri gibi, Kırım üzerinden Karadeniz yolu ile seykedilen kuvvetler de doğuda Anapa kalesini kuşatmışlardır¹⁸.

Rusların Osmanlı sınırlarına saldırmaları üzerine, 20 Mayıs 1828 (6 Zilka'de 1243) de Bâb-ı Meşhât'ta toplanan "umumî meclis,"te bilmukabele harb ilânına karar verilmiş¹⁹ ve Rus beyannamesine cevap olmak üzere de, bir harb beyannâmesi yayınlanmıştır²⁰. Büyük bir gayret sarfedilerek toplanan kuvvetler de, "Serdâr-ı Ekrem,, tayin edilen Sadrîâzam Selim Mehmed Paşa kumandasında, Rumeli cephesine sevk edilmiştir.

Fakat Ruslar, Tuna'yı aşmağa muvaffak olarak (8 Haziran)²¹ İbrail'i almışlar, Anadolu cihetinden de Anapa, Kars ve Ahıska'yı ele geçirmişlerdir. Bununla beraber, Osmanlı mukavemetini yok edememişler ve ordularında başgösteren veba ve dizanteri salgını dolayısıyla de büyük kayıplara uğramışlardır²². Bundan dolayı, İstanbul'daki Avusturya, Prusya, Hollanda ve Danimarka elçileri vasıtasıyla sulh teklifinde bulunmuşlardır²³.

Esasen, Osmanlı devlet adamları ve kumandanlarından bir kısmıda, Rusya ile anlaşmağa taraftar idiler. Haremeyn Müfettişi Keçecizâde İzzet Molla, "düşmana karşı yumuşak davranıp, vakti geldiğinde öc almak için hazırlanmak icap ettiğini,, söyliyerek, Rusya ile harbin mevsimsiz olduğunu öne sürmüş ve bu hususta kaleme aldığı meşhur lâyihasını

¹⁷ Driault, H. Dip. Gr., c. I, s. 405 ; Valentini, Baron de, Traite sur la Guerre contre les Turcs, s. 223 ; Ahmed Muhtar, Türkiye—Rusya Seferi ve Edirne Muahdesi, c. I, s. 20. Yorga, harbin 14 Nisan'da ilân edildiğini söylüyor ki (bk. c. V, s. 340), bu tarih rumî'dir.

Ruslar, harb sebebi olarak Osmanlıların, Bükreş ve Akkerman anlaşmalarına riayet etmediklerini, Anadolu'da Rusya'ya lâzım olan kalelerin verilmediğini, Rum fesadının Rus devletine isnad ve Rusya'nın müslüman devletlerin tabii bir düşmanı olarak ilân edildiğini, Rus ticaret gemilerine el konulduğunu vs., öne sürüyorlardı. (Lûtfi, c. I, s. 410).

¹⁸ Ahmed Muhtar, adı geçen eseri, c. I, s. 20.

Rusların bu tecâvüzü, askerî ve malî takati tükenmiş olan devleti, zayıf yakalamışsa da, Mahmud II.un, zaten böyle bir hücumu beklemekte olduğunu şu hattından öğreniyoruz : "...Devlet-i aliyyemizle, Rusyalı, muharib olmaklığı çoktanberü kurmuş idi, yani Rum milleti hakkında olan teklifi, tamamiyle kabul olunsa da, yine ileride muharib olacağı için gelişinden münfehim olmuştur.,, (bk. Lûtfi, c. I, s. 28)

¹⁹ Umumî meclis müzakereleri için bk. Lûtfi, c. I, s. 291 vd.

²⁰ Metin bk. Lûtfi, c. I, s. 410 vd.

²¹ Ayni eser, c. I, s. 292.

²² Brown, James (terc. A. Rıza Seyfi), Bir milletin Bir İmparatorlukla savaşı (1828—1829 Türk—Rus Harbi), s. 12 ; A. Muhtar, c. I, s. 219.

²³ Mahmud II. Sadrîâzam'a hitabeden bir hattında (bk. metin)—isim zikretmemekle beraber— "devletler tarafından tavassut edilmekte,, olduğundan bahsetmektedir (bk. Ahmed Muhtar c. I, s. 252). Çar Nikola da, Edirne antlaşmasından sonra neşrettiği beyannamede, Rus ordusunun kazandığı her zaferden sonra Babıâli'ye sulh teklif edildiğini belirtiyor, (bk. Lûtfi, 252 vd.). Ahmed Muhtar, Rusların Avusturya ve Prusya vasıtasıyla sulh teklif inde bulunduklarını söylüyor (c. I, s. 252 ; krş. Yorga, c. V, s. 344). Hollanda ve Danimarka elçilerinin sulh teşebbüsleri için bk. Yorga, c. V, s. 348.

Mahmud II. a takdim etmişse de Mahmud II. Ruslarla anlaşmayı kabul etmemiş, üstelik, bu teklifinden dolayı İzzet Molla'yı Sivas'a sürmüştür²⁴.

Şark Seraskeri Galib Paşa da, Ahıska'nın düşmesinden (27 Ağustos) sonra Babıâli'yi gönderdiği bir arızasında, "Rusyalı'nun, bu gidişle teca-vüzü, müşkilâtı mucib ve esbâb-ı mukavemet ise mefkud bulunduğundan, vesâit-i münâsibe tedariyle müsâlehâya teşebbüsün lüzumunu ihtar,, etmiş, fakat o da bu yüzden Gelibolu'ya sürülmüştür²⁵. "Uğranılan felâketlerin tesiriyle (felâketlere rağmen) kararlarında daha ziyade takviye edilmiş olan Sultan Mahmud,,²⁶, Sadrıâzam İzzet Mehmed Paşa²⁷ ile Serasker Kaymakamı Halil Rıfat Paşa'nın giriştikleri sulh teşebbüsünü de kabul etmemiş ve "musâleha sohbetini her kim ağzına alırsa ordudan def edilmesini", yeni Sadrıâzam Reşid Mehmed Paşa'ya emretmiştir.²⁸

1828 yazında, gerek Rus'ların, gerekse Osmanlı devlet adamlarının giriştikleri sulh teşebbüsleri böylece akim kalırken, diğer taraftan Rusya, 1828 Temmuzunda toplanan Londra konferansında, Akdenizde harekete geçmek yetkisini almış²⁹, Fransa da, İbrahim Paşa kumandasındaki Mısır kuvvetlerini çekilmeğe mecbur etmek için, Mora'ya asker çıkarmıştı.³⁰ Bunlardan başka, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında, 6 Temmuz 1827 antlaşmasıyla kararlaştırılmış olan "muhtar bir Yunanistan,, yerine, Osmanlılara vergi verir "bağımsız bir Yunanistan,, kurulması için, 22 Mart 1829 da Londra'da yeni bir anlaşma (protokol) imzalanmıştı.³¹

Ruslar, 1829 Mayıs'ında yeniden askerî harekâta geçerek Silistre'yi almışlar ve Sadrıâzam Reşid Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı

²⁴ Lûtfi, c. I, s. 293 ; Lâyiha metni için bk. Ahmed Muhtar, adı geçen eseri, c. II, s. 154 ; tahlili için bk. Ali Canip, Keçecizâde İzzet Molla ve 1243 seferinin temadisine muhalefete kaleme aldığı vatanperverâne ve cesûrâne bir lâyiha. (Hayat mec. c.I, s. 8). Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa da, Navarin vak'asından sonra Kapu kethüdâsı Necib Ef'ye gönderdiği bir şukka'da, "eğerçi düvel-i mezkûre (İngiltere, Fransa, Rusya) ile cenk açılır ise, 'el—keferetu milletun vahide' medlûlünce Nemçelü dahi, anlara tâbi olur... benim mütaleâma göre şimdilik bir hafifçe şurûta rapt olunsa da, kendimize her taraftan takviyat verilse..., diyerek Keçecizâde'nin müdafaa ettiği fikri daha önceden öne sürmüştü, (bk. Lûtfi, c. I, s. 98). Mehmed Ali Paşa'nın, Osmanlı—Rus harbinde, Sultan Mahmud'a yardım va'd etmişken, sonradan türlü bahanelerle bu sözünü yerine getirmeyişi bu bakımdan da dikkate değer. (taf. bk. aynı eser c. II, s. 51, 59, 162 vd.).

²⁵ Ahmed Muhtar, adı geçen eseri, s. I, s. 232.

²⁶ Yorga, (terc. B. Sıtkı Baykal), Osmanlı Tarihi c. V, s. 336.

²⁷ Varna'nın sukutu üzerine azledilen Selim Mehmed Paşa'nın yerine 24 Ekim 1828 de ikinci defa olarak Sadârete getirilmiş, fakat çok geçmeden 4 Nisan 1829 da mühr-i hümayûn, kendisinden alınarak Reşid Mehmed Paşa'ya verilmiştir. (Lûtfi, c. II, s. 51, 66).

²⁸ Bu hususta hatt-ı hümayûn için bk. Lûtfi, c. II, s. 65.

²⁹ Yorga (trc : B. Sıtkı Baykal), Osmanlı Tarihi, c. V, s. 345.

³⁰ Eylül 1828. (taf. bk. Driault, H. Dip. Gr., c. I, s. 411 ; Yorga, s. V, s. 343 vd.).

³¹ Bu anlaşmaya göre, kurulacak Yunan devleti, Osmanlılara yılda 15 milyon kuruş verecek, yeni hükûmetin reisi, —Babıâli'nin de muvafakatiyle— müttefik 3 devlet tarafından tayin edilecekti. Yunan hükûmeti topraklarından çıkartılacak müslümanların, mal ve mülkleri tazmin edilecekti, (taf. Driault, H. Dip. Gr., c. I, s. 433 vd.).

ordusunu Kelefce (Kouleftja)³² boğazında büyük bir yenilgiye uğratmışlardı³³. İslimiye'ye gönderilmiş olan Osmanlı kuvvetleri de, panik halinde dağılınca, Rus Başkumandanı General Diebitsch, hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Balkanlar'ı aşmış ve Yanbolu—Büyük Derbend yolu ile Tunca'nın sol sahilini takiben Edirne üzerine yürümeğe başlamıştı.³⁴ Diğer taraftan, Anadolu cihetinde de Ruslar, Erzurum'u ve Faş (Poti) kalesini alarak Temmuz başlarında Bayburt önlerine kadar ilerlemişlerdi.³⁵

Gerek Rumeli'de, gerekse Anadolu'da uğranılan bu yenilgiler, Ruslar, Edirne'yi ele geçirip İstanbul tehlikeye düşmeden önce, barış imkânlarını araştırmanın gerekli olduğunu göstermişti. Şumnu'da mahsur bulunan Sadrîâzam Reşid Mehmed Paşa, Edirne havalisi Seraskeri tayin edilen Vecihî Paşa'ya, ya süratle asker toplayıp Ruslar üzerine hücum etmek, veyahut sulh çarelerini araştırmak gerektiğini bildiriyordu.³⁶

Kazandıkları zaferlere rağmen, arkalarının kesilmesinden korkan³⁷ ve salgın yüzünden büyük kayıplara uğriyan Ruslar da, yeniden sulh teşebbüsüne girişmişlerdi. General Diebitsch, Aydos'tan Sadrîâzam'a gönderdiği 6 Haziran 1829 tarihli mektubunda, "ziyade kan dökülmesinin defi ile, benî âdemin âlâm-ı cedîde'den vikayesi niyet-i hayriyesine mümaşaten...", tayin edilecek murahhaslarla sulh müzakerelerine başlanmasını istemişti.³⁸

Tam bu sıralarda, İstanbul'da da sulh cereyanı gittikçe kuvvetlenmekte idi.

Babîâli, kendi aleyhinde bulunan Avrupa halk eskârını, kısmen olsun tatmin etmek gayesi ile, Mora'daki reayaya umumî af bahşeden bir ferman

³² Pravadi—Şumnu yolu üzerinde, Bulanlık nehri kenarında bir köy. (Ahmed Muhtar, adı geçen eseri, c. II, s. 13)

³³ Valentini, *Traite sur la Guerre contre les Turcs*, s. 426 vd.

³⁴ Ahmed Muhtar, adı geçen eseri, c. II, s. 33. XVII. yüzyıl sonlarından itibaren vukubulan Osmanlı—Rus harblerinde, Rus ordusu, ilk defa olarak 1829 da Balkanlar'ı aşmıştır. Valentini, Rusların Edirne üzerine yürümelerini, "askerî bir gezinti,, olarak tavsif ediyor, (bk. adı geçen eseri, s. 440).

³⁵ Valentini, s. 389. ³⁶ Lûtfî, c. II, s. 83.

³⁷ bk. Debidour, *Histoire Diplomatique de L'Europe*, c. I, s. 264.

³⁸ Diebitsch'in, Sadrîâzam R. Mehmed Paşa'ya yazdığı 29 Temmuz 1829 tarihli ikinci mektubu (Başbakanlık Arşivi, Ha. Hu. No. 43730 A). Vak'anüvis Lûtfî Ef., Diebitsch'in 6 Haziran tarihli ilk mektubu üzerine, Ordu-yı hümayûn kethüdası Tahir ef.nin, Sadrîâzam tarafından Rus ordugâhına gönderildiğini, fakat Ruslar, mütareke için, Osmanlı kuvvetlerinin Arnavutluk taraflarına çekilmelerini ve Şumnu ile diğer kalelerin teslimini şart koştuklarından, Sadrîâzâmın bu şartlarla bir mütarekeyi kabul etmediğini söylüyorsa da (bk. c. II, s. 84), Prusya generali Müffling ve İngiltere, Fransa elçileriyle yapılan görüşmelere dair Sadaret Kaymakamının —aşağıda temas edeceğimiz— bir telhisinden, Tahir Efendinin, Diebitsch'in ilk mektubu üzerine değil, daha sonra gönderildiğini ve hastalanarak yolda kaldığını öğreniyoruz (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43159). Nitekim Diebitsch, 29 Temmuz tarihli bu ikinci mektubunda, müzakereler için murahhas gönderilmesini istediğine göre, Tahir Ef. o zamana kadar Rus ordugâhma gönderilmemiş demektir.

neşretmişti.³⁹ Bu fermanla Yunanlılara bazı imtiyazlar da tanınmıştı. Fakat, Londra anlaşmasını imzalamış olan İngiltere ve Fransa, bunu yeter bulmamışlar ve bu husustaki mütalealarını, İstanbul'a dönmüş olan elçileri vasıtasıyla⁴⁰, 9 Temmuz tarihli müşterek bir nota ile Babiâli'ye bildirmişlerdi.⁴¹ Bu durum karşısında Babiâli, 15 Ağustos'ta notaya verdiği cevapta, Yunanistan hakkındaki 22 Mart 1829 tarihli Londra anlaşmasını kabul ettiğini elçiliklere bildirmiştir.⁴²

Çar Nikola da, kayınpederi olan Prusya Kralı Friedrich Wilhelm III. (1797-1840) vasıtasıyla yeniden sulh teşebbüsüne geçmişti. Prusya elçisi Royer, Haziran'dan itibaren Babiâli'de sulh imkânlarını araştırmağa başlamıştı.⁴³ Bundan başka, Friedrich Wilhelm III. General Müffling'i, olağanüstü elçi olarak İstanbul'a göndermişti.⁴⁴

General Müffling, 6 Ağustos 1829 (5 Safer 1245) da, Sadaret Kaymakamı Hulusi Ahmed Paşa⁴⁵ ve Reisülküttab Pertev Efendi⁴⁶ ile yaptığı görüşmede, Prusya kralının, Osmanlılar ile Ruslar arasında bu derece şiddetli muharebe ile kan dökülmesine bir sebep göremediğini, Kral Friedrich Wilhelm'in, son defa Çar Nikola ile olan mülakatlarında⁴⁷, muharebeye son verilme mes'elesini görüştüklerini, Nikola'nın da bu bâbda niyât-ı muslihâsını beyan,, ettiğini ve "eğerçi Avrupa bedhahları tarafından, Rusya İmparatorunun tevsii mülk ve ehl-i İslama sukikasd da'iyesinde olduğu misullû iftiralara teşebbüs olunmuş ise de, Rusya İmparatorunun ol da'iyede olmadığını,, söyliyerek, "iki devlet beynindeki şu emniyetsizliğin defi ile,, sulh yapılmasını istemişti. Sulhun yapılabilmesi için de, "musalâhaya dair bazı şeylerin tanzimini idare,, edebileceğini, fakat Yunan mes'elesi hakkında hiç bir "memuriyet,,i olmadığını ve bu hususta tek bir kelime bile söyliyemeyeceğini bildirerek, Rus murahhaslarının hazır olduğunu ve eğer Osmanlılar da derhal murahhaslar tayin zakerelerine başlayabileceklerini ilâve etmişti⁴⁸.

³⁹ Yorga, c. V, s. 350 ; krş. Lûtfi, c. II, s. 13. Ferman için bk. Lûtfi, c. II, s. 201. Bu fermana göre, her kaza bir "kocabaşı,, seçecek, kocabaşılar da aralarından birini "Başkocabaşı,, intihap edeceklerdi. Başkocabaşı'nın değiştirilmesi doğrudan doğruya padişah'a ait olacaktı. Cizye, kocabaşılar tarafından toplanacaktı.

⁴⁰ bk. Not : 11

⁴¹ Metin : Noradounghian, c. II, s. 160.

⁴² Metin : aynı eser, c. II, s. 164.

⁴³ Yorga, c. V, s. 352. Diğer taraftan Danimarka'nın Petersburg elçisinden, İstanbul'daki elçisine gelen bir mektupta da Rusya'nın sulh yapmak istediği bildiriliyordu (Lûtfi, c. II, s. 102).

⁴⁴ Yorga, c. V, s. 352.

⁴⁵ 1836 da Hariciye Nazırı olmuştur, (bk. Sicill-i Osmanî, II, 281)

⁴⁶ Pertev Mehmed Said Paşa (Şair). Rus aleyhdarhğı ile tanınmıştır. (bk. Sicill-i Osmanî, c. II, s. 38).

⁴⁷ Nikola, harbi bir an önce bitirmek için, kayınpederi olan Friedrich Wilhelm'in yardımına müracaat etmişti. (Debidour, Histoire Diplomatique de L'Europe, c. T, s. 264. Haziran 1829)

⁴⁸ General Müffling'le yapılan mülakata dair Sadâret Kaymakamının telhisi. (Baş-

Bunun üzerine, Reisülküttab Pertev Ef. ile Serasker Husrev Paşa ve Hekimbaşı Behçet Ef. sulh tekliflerini ve devletin içinde bulunduğu durumu Mahmud II. a arz etmişler, o da, "benim muradım, şeâir-i diniyeyi ilâdır, başka garazım yoktur. Gaile-i saltanattan usandım, varın Dâr-ı fetva (Bâb-ı meşihat) da meşveret edin., emrini vermiştir⁴⁹. Padişâh'ın bu emri gereğince, Dâr-ı fetvâ'da toplanan "umumî meşveret,,de, Reisülküttab Pertev Ef., "Sulh olsa, 9 ay sürmze beherhal kıtal lâzımgelür,, diye, sulh yapılmasının aleyhinde bulunmuşsa da, Şeyhülislâm Kadızâde TahirEf. "suver-i meşrûhaya göre sulh vacib olduğu Dürer'de⁵⁰ musarrahdır,, deyinince, sulhun çaresine bakılmasına ittifakla karar verilmiş ve Sadr-ı âzam Reşid Mehmed Paşa'ya, sulh yapıncaya kadar, "düşmanca hareketlere son verdirmeğe çalışması,, (yani mütareke yapılması) bildirilmiştir⁵¹.

Bu umumî meşveret kararı ve Diebitsch'in 29 Temmuz tarihli mektubu⁵² üzerine, Reşid Mehmed Paşa, "Mora maddesi, Dersaâdet'te elçi-yi mumaileyhim (İngiltere ve Fransa elçileri) ile bilmüzakere ne vechle karar bulursa⁵³, Rusya devleti dahi, devleteyn-i müşarünileyhima ile bu babda olan ittifakı muktezası (Londra anlaşmaları) üzre verilecek karara razı olmak ve diğer maddelerde dahi, hüsn-i tesviye ve tanzime bakılmak üzre", Boğlıkci-i Divân-ı Hümâyûn vekili Nuri Ef. ile Âmedî Divân-ı Hümâyûn vekili Reşid Beyefendi (Mustafa Reşid Paşa)'yi, 16 Ağustos'ta Rus ordugâhına göndermiş⁵⁴, fakat Ruslar, sulhün esas şartları bilinmedikçe mütareke yapılmasını kabul etmemişlerdir⁵⁵.

bakanlık Arşivi, Ha. Hu. No. 42727). Bu mülakatta, Hulusi Ahmed Paşa, sulh müzakerelerinin İstanbul'da yapılmasını istemiş ve eğer, Osmanlı murahhasları, Rusların istediği yere gönderilecek olursa, "Rusya memurları, âdet-i müstahareleri üzre maslahatı elbette teseyyüb iderek yine işin bitmiyeceği,,ni söylemişse de, Gnl. Müffling, Rusyanın, sulh müzakereleri için en muteber memurlarını tayin edeceğine kefil olduğunu bildirmiştir.

Gnl. Müfflig'le kararlaştırılan ikinci mülakat, onun rahatsızlığı dolayısıyla yapılamamış, ancak General, Prusya tercümanı vasıtasıyla "talimname (?) şeklinde bir kıt'a kâğıt,, göndermiştir. (Ayni vesika). Telhis'le beraber Padişâh'a takdim edilmiş olan bu "bir kıt'a kâğıd,,ı arşivde maalesef bulamadık.

⁴⁹ Lûtfi, c. II, c. s. 85.

⁵⁰ Dürer : Mes'eleleri kıyas yolu ile halletmek için başvurulmuş Fıkıh kitabı. (Muh-telif Dürer'ler için bk. Keşf-uz-Zunûn). ⁵¹ Lûtfi, c. II, s. 86.

⁵² Diebitsch, — yukarıda da bahis mevzuu ettiğimiz bu mektubunda, "mütareke hususunun umûr-ı müsalehanın müzakeresine mani olamayacağı,, ve sulh müzakereleri için Birgos ve Ahyolu gibi sahil şehirlerinden birinin seçilmesinin münasip olacağını bildirmiştir.

⁵³ Prusya Generali Müffling, Mora mes'alesinin halinde herhangi bir rol oynamıyacağını bildirmiş olduğundan, bu hususta İngiltere ve Fransa elçileriyle yapılan görüşmede, Mora mes'alesinin, İstanbul'da yapılacak müzakerelerle neticelendirilmesi uygun görülmüştü. (Reşid Mehmed Paşa'nın Diebitsch'e yazdığı 16 Ağustos (15 Safer 1245) tarihli mektup. Başbakanlık Arşivi. Ha. Hu. No. 43730 B).

⁵⁴ Ayni vesika.

⁵⁵ Lûtfi, c. II, s. 86. Yorga, Sadrazâmın, mütareke için 6 Ağustos'ta Ruslara başvurduğunu söylüyorsa da (bk. Os, Ta. c. V, s. 351) bu tarih 16 Ağustos olacaktır.

Mütareke teklifi reddedilince, Fransa Elçisi Guilleminot, İngiltere Elçisi Robert Gordon ve Prusya Elçisi Royer ile yapılan görüşmelerden sonra, sulh müzakerelerine esas olmak üzere, Sadr-ı âzam'a şu talimat gönderilmiştir⁵⁶:

1 - Osmanlılar, Anadolu ve Rumeli'de, harbden önce kendilerine ait olup da Ruslar tarafından işgal edilen bütün yerleri geri alacaklar.

2 - Eski antlaşmalar —bu arada Akkerman anlaşması— şartları tamamen tatbik edilecek.

3- Yunanistan hakkındaki 22 Mart 1829 tarihli Londra anlaşması, prensip itibarıyla kabul edilmekle beraber, bu esaslar üzerinde müzakereler yapılacaktır.

4 - Osmanlı istiklâline ve topraklarının bütünlüğüne hâcel getirmek şartıyla, Rus ticaret gemilerinin Karadeniz'de serbestçe gidip gelmeleri temin edilecek.

5 - Rus ve Osmanlı tüccarlarının, (1806 harbinde uğramış oldukları zararlara karşılık olmak üzere) istedikleri tazminat, İstanbul'da yapılacak müzakerelerle halledilecek.

Sadrîâzam'a bu talimat gönderilirken, Amedî Akif Ef. nin Edirne'ye gitmesi ve Şumnu'da Sadrîâzâmın yanında bulunan Süleyman Necip Ef. nin de, Edirne'ye dönüp, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Kaymakamı Halil Rıfat Paşa ve Akif Ef. ile beraber sulh çarelerini araması kararlaştırılmıştır⁵⁷. Edirne önünde bulunan Rus kuvvetlerinin şehre girmemeleri için de, İngiltere ve Fransa elçileriyle Prusya generali Müffling'in, Diebitsch'e hitaben yazdıkları mektup, kendisine verilmek üzere, Edirne'de bulunan Vecihî Paşa'ya gönderilmiştir.

Ruslar, 20 Ağustos'ta, Edirne'ye yarım saat mesafedeki bağlar civarına ordugâhlarını kurmuşlar ve Edirne'deki Osmanlı kuvvetlerinin, silâhlarını bırakıp geri çekilmelerine müsaade ettiklerini bildirerek şehrin kendilerine teslimini istemişlerdi. Edirne'de bulunan Halil Rıfat Paşa, Vecihî Paşa ve diğer kumandanlar, maiyetlerindeki "tımarlı süvari, asâkir-i mansûre ve topçu neferleri ile, kazalardan toplanmış olan nefir-i âm askerlerinin firar ettiklerini,, ve geriye kalanların da, "ellerinden geldiği halde ahaliyi yağma edecekleri tebeyyün etmiş olduğu,,nu göz önüne alarak, bu vaziyette şehrin müdafaasına imkân kılmadığına kanaat getirerek, Rus teklifini kabul etmek mecburiyetinde kalmışlar ve böylece Ruslar, muharebe

⁵⁶ Başbakanlık Arş. Ha. Hu. No. 43726 B'de bulunan ve tarihsiz olan bu talimat, "Saltanat-ı seniye, muharebe masaibinin hitamını murad iderek ve Rusya İmparatorunun niyyât-ı muslihsama itimad eyliyerek, şurût-ı âtiye üzere akd-i müsâlâhaya amadedir..., diye başlamakta ve sulhe esas olacak 5 maddeyi saydıktan sonra, "...ber-vech-i bâlâ, sened-i esas mübadelesinden sonra, sair mevâdd-ı hayriye ve müteferriatin müzakere ve tanzimiyyûn dahi, ordu-yı hümâyûn tarafından murahhas memurlar tayin ve irsal buyurulması,, diye bitmektedir. Bu talimatın Sadrîâzama gönderildiğini Lûtfi Ef. söylemektedir (bk. c. II, s. 87 vd.)

⁵⁷ Lûtfi, c. II, s. 92.

etmeden Edirne'ye girmişlerdir (22 Ağustos 1829)⁵⁸. Aynı gün Kırkkilise (Kırklareli) ve Lüleburgaz da Ruslar tarafından işgal edilmiştir⁵⁹.

Artık İstanbul yolu Ruslara açılmış gibi idi. Rus gemileri de, bir müddettenberi, Karadeniz boğazı civarına saldırmağa başlamışlardı. Diebitsch, Edirne'ye girdikten sonra, Çanakkale boğazını abluka etmiş olan Rus filosu ile de irtibatı temin etmişti⁶⁰. Boğazların abluka edilmesi ve kara nakliyatı için vasıta bulunamaması yüzünden İstanbul'da bir ara yiyecek sıkıntısı bile başgöstermişti⁶¹.

Yaklaşan tehlike karşısında, imparatorluk başkentinin müdafaası çareleri araştırılıyordu : 12—40 yaş arasındaki müslüman nüfustan, savaşa muktedir 80.000 kişi tesbit edilerek, bunlardan 40.000 kadarının Karaburun havalisine gönderilmesine ve eli ayağı tutar ahalinin Davudpaşa sahrasına toplanarak, münavebe ile 4—5 bin kişinin emre hazır tutulmasına karar verilmiştir⁶².

Diğer taraftan, Vidin'de bulunan İskodralı Mustafa Paşa'ya "Edirne kolu Seraskerliği,, verilmiş ve derhal Edirne civarına hareket ederek,

⁵⁸ Vecihî Paşa'nın, 21 Ağustos (20 Safer 1245) tarihli şıkkası (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43730). Paşa'nın, "Cenab-ı Hak, ne olaydı, bu abd-i âcizlerine bunu (Edirne'nin teslimini) müşahade ettirmiyeydi..., diye başladığı bu şıkka, ordunun moral bakımından ne perişan bir halde bulunduğunu göstermesi dolayısıyla dikkate değer.

Gene bu vesikadan öğrendiğimize göre Ruslar, şehrin kendilerine teslim edilmesi için bir gün mühlet vermişlerdi. Rusların şehre girmemeleri için, İstanbul'dan gönderilmiş olan mektup Diebitsch'e gönderilmiş, fakat Diebitsch, "işbu mektup, müsâlâha-i âhare aittir,, diyerek şehrin tesliminde ısrar etmiştir. Bunun üzerine, şehrin tahliye edilebilmesi için 6 gün müddet istenmişse de Diebitsch, bunu da kabul etmemiştir.

Edirne'nin teslimi tarihi, bazı kaynaklarda 19 Ağustos (bk. Driault H. Dip. Gr., c. I, s. 449 ; Yorga, c. V, s. 351) veya 20 Ağustos (bk. A. Muhtar, c. II, s. 34) olarak gösteriliyorsa da, Vecihî Paşa, 21 Ağustos şıkkasını Edirne'den yazdığına ve Rusların şehre girişlerinden de bahsetmediğine göre, şehrin teslim tarihinin bundan daha sonra olması iktiza eder. Nitekim Lûtfi Ef. bunu 22 Ağustos (21 Safer) olarak gösteriyor (bk. c. II, s. 97) Driault, Rusların 11 Ağustos'ta (bk. Şark Mes'alesi, s. 176 terc. Nafiz), Seignobos ise 14 Ağustos'ta (bk. Tarih-i Siyasî, c. II, s. 447, trc. Ali Reşat) Edirne'ye girdiklerini söylüyorsa da bu tarihler yanlıştır.

⁵⁹ Ahmed Muhtar, Türkiye—Rusya Seferi' c. II, s. 34.

⁶⁰ Valentini, Traite sur la Guerre contre les Turcs, s. 442 ; Ahmed Muhtar, c. II, s. 34. Muhtemel bir Rus taarruzuna karşı Boğaz istihkâmlarının takviye edilmesi lüzumlu görülmüştü. (Boğaz Muhafızı M. Tahir Paşanın, Sadaret Kaymakamlığına yazdığı 30 Ağustos 1829 '—29 Safer 1245' tarihli kaime. Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43720 Ç).

⁶¹ Yiyecek sıkıntısı yüzünden vesika usulüne başvurmak zorunda kalınmış ve yapılan sayıma göre, İstanbul ve bilâd-ı selâse (Galata, Üsküdar, Eyüp) ahalisinin 359089 kişi olduğu anlaşılmıştır. (Lûtfi, II, 62).

⁶² Lûtfi, c. II, s. 93. Böyle toplamaya bir kuvvetle İstanbul'un müdafaası edilemeyeceği aşikârdı. Nitekim Lûtfi Ef. bunlardan bahsederken, "80000 farzolunan ahaliyi muktedirlerden, güç hal ile birkaç bin aceze sevk olunabilmiş ise de, hiçbir işe yaramamıştır. Vaktiyle millet-i islâmiyenin, cihanı lerzenâk iden silâhşorluk ve seferberlik hususlarında olan sadâ-yı dehşeti ile, ahaliyi-i İstanbulun işbu gıfti arasındaki fark, zevk ve gaflet mânasına olan hazeriyet ve medeniyetten neş'et itmiş bir haldir,, demekten kendini alamamıştır, (c. II, s. 94, Zamime).

bütün Rumeli ahalisini Ruslara karşı ayaklandırmak için, etrafa "buyrultular,, göndermesi emredilmiştir⁶³.

İstanbul'da Ruslara karşı müdafaa çareleri aranırken, sulh hazırlıkları da son safhasına gelmişti. Şumnu'da bulunan Sadrıâzam Reşid Mehmed Paşa, İstanbul'dan aldığı talimat üzere, Ordu-yı hümâyûn Kethüdası Tahir Ef.yi, "ruhsât-ı kâmile,, ile sulh müzakereleri için Rus ordugâhına göndermişse de, Tahir Ef. yolda hastalanarak Rus ordugâhına varamamıştı⁶⁴. Tahir Ef. nin yerine başkasının gönderilmesi için Sadrıâzama yeniden emir yazılması, zaman kaybını mucip olacağından, vaziyet, Mahmud II. a arz edilmiş ve bunun üzerine Baş Defterdar (Şikk-ı Evvel Defterdarı) Mehmed Sadık Ef.⁶⁵ birinci murahhas, sabık İstanbul Kadısı Anadolu Kazaskeri Abdülkâdir Bey⁶⁶ de ikinci murahhas olarak sulh müzakerelerine memur edilmişlerdir.⁶⁷

Murahhasların ne yolda hareket edeceklerini kararlaştırmak için de, İngiltere ve Fransa elçileri ve General Müffling'in yanında bulunan "Prusya beyzadelerinden bir nefer,, (Müffling, hasta olduğu için toplantıya gelememişti) ile, 24 Ağustos'ta Reisülküttab Pertev Ef.nin odasında bir toplantı yapılmıştır. Uzun süren münakaşalardan sonra, elçilerin, —Osmanlı murahhaslarına kolaylık gösterilmesi için— General Diebitsch'e yeniden mektup yazmalarına ve Gnl. Müffling'in maiyetinde bulunan "beyzâde,,lerden birinin, Osmanlı murahhasları ile beraber, sulh müzakerelerinin yapılacağı Edirne'ye gitmesine karar verilmiştir.⁶⁸ Ertesi sabah

⁶³ Lûtfi, c. II, s. 97. Filhakika, Mustafa Paşa, bir müddet sonra 40000 kişilik bir kuvvetle Vidin'den Edirne üzerine hareket etmiştir. Mustafa Paşa'nın bu hareketi, Rusları hayli telaşlandırmış ve ileride görüleceği veçhile Edirne'de sulh müzakerelerini bile durduracak bir mahiyet almıştır. Hattâ Diebitsch, sür'atle İstanbul üzerine yürünülmesini emretmişse de, bu hareket bir gösteriştten ibaret kalmıştır (A. Muhtar, c. II, S. 37). Çünkü Diebitsch, uğrıyacağı bir muvaffakiyetsizlikten dolayı, kazanmış olduğu zafer ve üstünlüğü tehlikeye atmağa cesaret edememişti (Driault, H. Dip. Gr., c. I, s. 452).

⁶⁴ bk. metin.

⁶⁵ Mehmed Sadık Ef.: İstambuludur. Defterdarlık ve Divân-ı hümâyûn kalemlerinden yetmiştir. 1821 de Tezîkre-i evvel, 1822 Ekiminde Reisülküttab, 1823 Aralığında Sadâret Kethüdası ve 1825 de Tophane Nazırı olmuştur. Tersane Emîni iken 1829 Nisan'mda Şikk-ı evvel Defterdarlığına tayin edilmiştir. Edirne antlaşmasından sonra, Defterdarlıktan azledilmiş ve bir müddet sonra, tayin edilmiş olduğu Bağdad'a giderken yolda ölmüştür (1830—31). bk. Sicill-i Osmanî, c. III, s. 194.

⁶⁶ Abdülkâdir Bey (Emin Paşazade) : Eyüp ve Mekke mollalıklarında bulunmuş, sonra İstanbul Kadısı ve 1829 da Anadolu Kazaskeri olmuştur. Meclis-i Vâlâ Müftüsü iken 1845 de ölmüştür. (Sicill-i Osmanî, c. III, s. 349).

⁶⁷ Sadık Ef.ye verilen ruhsatnâme'de, Mahmud II. "...müsâlâha ve müsâlemeye dair ve sair hususlarda izn-i tam ve ruhsât-ı kâmile-i mülûkânem ile mezun ve murahhas olduğun veçh üzere, murahhas-ı sânl-i mumâileyh (Abdülkâdir Bey) ile bi-1-ittifak, istihsân ve istisvâb eylediğiniz mevâd, taraf-ı hümâyûn-ı padişâhânemden makbul ve muteber tutulacağı,,nı bildirmektedir, (bk. Lûtfi, c. II, s. 243. Bu ruhsatnamenin aslı Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43185 te bulunmaktadır).

⁶⁸ Toplantıya ait Sadâret Kaymakamı'nın telhisi. (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43159).

da (25 Ağustos), Sadık Ef. ve Abdülkâdir bey, "Prusya beyzadesi,, ile birlikte, Edirne'ye gitmek üzere gemi ile Tekfurdağı (Tekirdağı)na hareket etmişlerdir.⁶⁹Uzunköprü'ye geldiklerinde, Prusya beyzadesi, "evveleminde memuriyetiniz haberi ile ben ileri gideyim,, diyerek murahhaslardan ayrılmış⁷⁰, Sadık Ef. ve Abdülkâdir Bey de, kendilerini Edirne'ye iki saat mesafede karşılamak üzere Gnl. Diebitsch tarafından gönderilmiş olan "maa neferât bir kıt'a ofîcial,,la beraber, 28 Ağustos 1829 (27 Safer 1245) Cuma günü Edirne'ye vararak hazırlattırılan konağa inmişlerdir.⁷¹

Birkaç saat sonra, gnl. Diebitsch, M. Fonton'u göndererek, Osmanlı murahhaslarına "hoş geldiniz,, demiş ve onlarla görüşmek istediğini bildirmiştir. Ertesi günü (29 Ağustos) yapılan görüşmede⁷², Diebitsch, Sadık Ef. ve Abdülkâdir Bey, Çar Nikola'nın ve kendisinin barışseverliklerinden bahsederek, Rumelideki Rus askerlerinin, bulundukları yerlerden ileri gitmemeleri için emir verdiğini, fakat Anadolu ciheti, başka bir Generalin (Gnl. Paskievitsc) kumandasında olduğu için o tarafa karışamayacağını, Rus işgalinde bulunan yerlerdeki müslüman halkın ve reayanın, eskisi gibi huzur ve sükûn içinde olduğunu ve bu iyi muameleye karşılık olmak üzere, Osmanlıların da, Ruslarla hemmezheb olan reâyânın "kabahatlerini afv,, edeceklerini umduğunu söylemiştir. Osmanlı murahhasları da, "reâyâ taifesi haklarında himâyet ve siyânetten başka muamele olunmayacağı,, cevabını vermişlerdir.⁷³

Sulhe esas olacak Rus teklifleri, 31 Ağustos'ta, yazılı olarak Osmanlı murahhaslarına bildirilmiştir.⁷⁴ Aynı gün, sulh müzakerelerine de başlanılması, daha önce kararlaştırılmış bulunduğu halde, Diebitsch'in, müzakerelere memur ettiği General Gortchakoff ile M. Fonton'un yerine, bizzat

⁶⁹ Sadık Ef. ve Abdülkâdir beyin Tekfurdağı'ndan gönderdikleri 26 Ağustos (25 Safer) tarihli müşterek şukka. (Baş. Arş. Ha ; Hu. No. 43752 ; krş. Lûtfî, c. II, s. 100).

⁷⁰ Sadık Ef. nin Uzunköprü'den yazdığı 28 Ağustos (27 Safer) tarihli şukkası. (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43752 A). Sadık Ef. bu şukkasının altına ilâve ettiği bir "hamiş,,te, Edirne'nin içinde, 1000 süvari ve 5000 kadar piyade 'Moskof,, askerinin bulunduğunu, Birgos'da da bir mikdar Rus askeri olduğunun rivayet edildiğini kaydederek, "...zuhura gelen hâlât, Rusya askerinin teksirinden nâşi olmayub, bihikmeti'llâh... ehl-i İslama dehşet ve haşyet gelmiş olduğu zahirdir,, demektedir. "Prusya beyzadesi", Edirne'de Diebitsch'le görüştükten sonra, sulhun bir an önce yapılması temennisiyle İstanbul'a dönmüştür. (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43725).

⁷¹ Sadık Ef. ve Abdülkâdir Beyin ; Edirne'den gönderdikleri 30 Ağustos (29 Safer) tarihli müşterek şukka. (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43725).

⁷² Histoire Diplomatique de la Grece'de, Diebitsch'in, Osmanlı murahhaslarını 23 Ağustos'ta kabul ettiği söylenmekte ise de (bk. s. 452), Sadık ef. ve Abdülkâdir beyin, 28 Ağustos'ta Edirne'ye vardıkları ve 29 Ağustos'ta da Diebitsch tarafından kabul edildikleri, 30 Ağustos (29 Safer) tarihli şukkalarında açıkça yazılıdır.

⁷³ Aynı vesika. Edirne antlaşması imzalandıktan sonra da Diebitsch'in, reâyâ hakkında aynı talepleri öne sürdüğü aşağıda görülecektir, (bk. metin).

⁷⁴ Sadık Ef. ve Abdülkâdir Beyin, 2 Eylül (3 Rebîülevvel) tarihli 1. şukkaları. (Baş. Arş. Ha. Hu. Vcs. No. 42814).

Çar Nikola tarafından murahhas olarak tayin edilen Comte Alexis Orloff ve Friedrich Pahlen'in gelmesi üzerine, görüşmeler daha sonraya bırakılmıştır.⁷⁵

Rus teklifleri başlıca şu maddeleri ihtiva etmekte idi:⁷⁶

1 - Osmanlı devleti, Yunanistan'ın, kendi himayesinde, fakat içişlerinde tamamen müstakil olması hakkındaki 22 Mart 1829 tarihli Londra anlaşmasını kabul edecek.

2 - Rusya'ya, 10 milyon Macar altunu harb tazminatı verilecek.

3 - Akkerman anlaşmasının VI. maddesinde de yazılı olduğu gibi, Rus tüccarlarının, 1806 harbinde ve 1821 den sonra Yunanistan hâdiseleri dolayısıyla uğramış oldukları zararlar ödenecek.⁷⁷

4 - Harb tazminatı tamamiyle ödeninceye kadar, Eflâk-Boğdan'dan başka Silistre kalesi, rehin olarak Rus işgalinde kalacak.⁷⁸

5 - İbrail ve Yerköy kaleleri yıkılarak Eflâk arazisine katılacak.

6 - Esasında 20 milyon Macar altunu olarak hesaplanmış olan Rus harb masraflarının yarısına karşılık olmak üzere, Anadolu cihetinde Anapa, Faş (Poti), Ahıska ve Ahılkelek kaleleri Rusya'ya verilecek.

7 - Sırbistan'dan ayrılmış olan "6 nahiye", Sırp ülkesine katılacak.

8 - Ruslar, Karadenizde tam bir ticaret serbestisine nail olup, Karadeniz ve Boğazlar, Osmanlılarla harb halinde bulunmıyan bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olacak.

Diebitsch, Osmanlı murahhaslarına Rus tekliflerini bildirirken, bunların ekserisinin Bükreş ve Akkerman anlaşmalarına ait olduğunu, ticaret tazminatı olarak istenen " 1.5 milyon Macar altunu,,nun, bizzat Çar tarafından tetkik edilerek, fazla görülenlerin azaltıldığını ve harb masraf-

⁷⁵ Sadık Ef. ve Abdülkâdir Beyin 30 Ağustos tarihli şikkaları. (Baş. Arş. Ha. Hu. 43725) krş. Ahmed Muhtar, Türkiye Rusya Seferi., c. II, s. 36.

⁷⁶ Edirne'de Osmanlı murahhaslarına verilen, Rus tekliflerini havi fransızca evrakın, Babıâli'ye gönderildiği, Sadık Ef.nin 4 Eylül (5 Rebbülevvel) tarihli şukkasından anlaşılmaktadır (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43216). Gerçi bu evrak, sonradan murahhaslara iade edilmişse de (Sadık Ef.ye yazılan gizli mektup. Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43208), bu metni veya herhangi bir tercümesini, arşiv vesikaları arasında bulamadık. Buraya sıraladığımız maddeler, sulh müzakerelerine ait çeşitli vesikalardan çıkarılmıştır. Rus tekliflerinin hulâsası için bk. Lûtfi, c. II, s. 105 (Burada, Sırbistan'a katılacak nahiyeler 5 olarak gösterilmiştir ki, bunun 6 olması icabeder).

⁷⁷ Akkerman anlaşmasının VI. maddesine göre, "Cezâyir-i garb korsanlarının gasb ve garetleri, 1806 da, fesh-i sulh esnasında vâki olan müsâdere ve sair bu misillü mevâd ve muamelât ve 1821 den sonra vukua gelen musâderat karşılığı olarak", yapılacak müzakereler sonunda tayin edilecek meblâğ, 18 ay içinde, İstanbul'daki Rus elçisine teslim edilecekti. (bk. Muahedat Mec. c. IV, s. 58). Akkerman anlaşmasının bu hükmü, esas itibariyle Bükreş anlaşmasının X. maddesine bağlanıyordu : Muharebe dolayısıyla iki taraf tebea ve reayasının askıda kalmış olan dâvaları, işbu anlaşmadan sonra "hak üzere,, ele alınarak neticelendirilecek ve iki taraf reayasının, gerek karşı taraf tebeasından, gerekse "mîrîde,, olan alacakları derhal ve tamamiyle ödenecekti, (bk. Muahedat Mec. c. IV, s. 49)

⁷⁸ İbrail, daha harbin başlangıcında Ruslar tarafından işgal edilmişti. Fakat Yerköy kalesi Osmanlıların elinde idi.

larının da ancak yarısının ödenmesinin istendiğini söyleyerek, "Anadolu ve Rumelide bunca yerler zaptolunmuş ve zaptolunmakta iken", "hafif suretle sulh yapılması"nın, Çar Nikola'nın "insaf ve hakkaniyetine,, bir delil olduğunu ilâve etmişti ⁷⁹.

Rus sulh teklifleri, maddelerin temas ettikleri mes'eleler bakımından değil, daha ziyade, muhtevasının ağırlığı bakımından Osmanlı devlet adamlarını ve padişahı telâşlandırmıştı.

Yukarıda temas etmiş olduğumuz gibi, Babıâli, daha Sadrâzam Reşid Mehmed Paşaya göndermiş olduğu talimatta, Mora hakkındaki Londra anlaşmasını kabul ettiğini, Rus tüccarlarının istedikleri tazminat hakkında da, görüşmeler yapılmasına hazır olduğunu ve Bükreş ile Akkerman anlaşmaları hükümlerini —Eflâk-Boğdan imtiyazı ile Sırbistan'a katılacak nahiyeler bunlar arasında idi— tamamiyle yerine getireceğini bildirmişti. Fakat Ruslar, bütün bunlardan başka, Anadolu yakasında 4 kale ile, harb tazminatı olarak ayrıca 10 milyon Macar altunu gibi büyük bir para istiyorlardı.

Gerçi, daha Osmanlı murahhasları Edirne'ye gitmeden önce, İngiltere, Fransa elçileri ve "Prusya beyzadesi,, ile yapılan görüşmede, elçiler — mikdar bildirmemekle beraber—, Rusların harb tazminatı istediklerini söyleyerek, "Devlet-i aliyyenin tamamiyet-i mülki, her ne kadar bütün Avrupa devletlerinin matlûbları ve belki Rusya İmparatorunun cümleden ziyade mültezemi ise de, tazminat hususuna bir suret verilmek,, gerektiğini ve bu maddeyi, "Rusya İmparatorunun, izhar iddiasında olduğu hakkaniyet ve insafına havale !,, etmekten başka çare olmadığı tavsiyesinde bulunmuşlar ve bu takdirde "kendüsünün (Çar'ın) eli ve ayağı bağlanmış olacağından,, diyecek söz bulamayacağı,,nı öne sürmüşlerdi ⁸⁰. Elçiler ve Prusya beyzadesi, toplantıdan gittikten sonra da, Şeyhülislâm Tahir Ef., Sadâret Kaymakamı Hulûs Ahmet Paşa, Serasker Husrev Paşa ve Reisülküttab Pertev Ef. tazminat mes'elesinin ne yolda halledileceğini müzakere etmişler ve şu karara varmışlardı : Her şeyden önce, Rusyayı tazminat isteğinden vaz geçirmeğe çalışılacak; buna muvaffak olunamazsa, Anapa ve Faş (Poti) kaleleriyle beraber "bir miktar para,, verilecek; o da olmazsa, "Boğdan,, ve "derece-i saniyede Eflâk,, terkedilecek ; eğer Ruslar bunların hiçbirine razı olmazlarsa, tazminat mikdarını azaltıp taksit sayılarını çoğaltmaya gayret edilecek ⁸¹.

⁷⁹ Sadık Ef. ve Abdülkâdir Beyin 2 Eylül tarihli 1. şukkaları. (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 42814. Aynı tarihli ikinci bir şukka da vardır).

⁸⁰ Toplantıya ait, Sadâret Kaymakamının Mahmud II. a telhisi. (Baş. Arş. Ha. Hu. Ves. No. 43159. bk. yukarı kısım, metin).

⁸¹ Aynı telhisin ikinci bendi. Bu arada, Fransa elçisi, tazminat karşılığı olarak, Anapa kalesinin Ruslara terkedilmesini Babıâli'ye tavsiye etmişti. Mahmud II. elçinin bu teklifine dair olan bir hattında, "...Bu hususlarda frenklerin cümlesi müttefik olduklarına şüphe yoğise de, Fransalı, cümleden ziyade Rusyaluya hulûs göstermek için sa'y itmekte olduğu zahirdir,, demektedir. (Lütfi, c. II, s. 103 vd.)

Babıâli, harb tazminatı karşılığı olarak Eflâk-Boğdan'ı terke razı görünürken, Ruslar, hem Eflâk-Boğdan'ı rehin olarak almak, hem de ayrıca tazminat istemek suretiyle, bu iki mes'eleyi birbirinden ayırmışlardır.

Sulh müzakerelerine, 3 Eylül (4 Rebiülevvel) de, Edirne'de Gnl. Diebitsch'in ikamet ettiği Orta Saray'daki Bostancı dairesinde başlandı⁸². Rus murahhasları Alexi Orloff ve Friedrich Pahlen idiler. Bu ilk oturumda Ruslar, yazılı olarak Osmanlı murahhaslarına vermiş oldukları tekliflerinde ısrar etmişler, ancak, eğer yapılacak antlaşma Edirne'de "temhir,, edilecek olursa, bir tâviz olarak, istenen 10 milyon Macar altunu tazminatın 20 yıla bölünerek, her yıl 500.000 altunun verilmesinin mümkün olacağını söylemişlerdir. Fakat Sadık Ef. ve Abdülkâdir Bey, buna selâhiyetleri olmadığı cevabını vermişler ve vaziyeti Bâbıâliye bildirmişlerdir⁸³.

Mahmud II., Rusların "böyle hiçbir vakitte görülmemiş,, ağır tekliflerinin ve Osmanlı devletinin, ileride "ne nizâmât-ı askeriye ve ne tanzimat-ı mülkiyeye kuvvet ve iktidarı kalmamak üzere ... hiçbir vakitte edası mümkün olmayacak derecede,, tazminat istemelerinin, "bir veçhile hazm ve kabul olunur şeylerden,, olmadığına kani bulunuyordu"⁸⁴. "Aslındanberü gurur ve istikbârı derkâr ve aşikâr,, olan Rusların, civarda kendilerine karşı koyacak Osmanlı kuvvetlerinin olmadığını bildiklerinden dolayı, böyle ağır tekliflerde bulunduklarını da anlamıştı⁸⁵. Sadâret Kaymakamı'na hitap eden bir hattında : "... bizim halkımızda min-tarafı'llâh din ve iman gayreti yoğ ki ittifak ile toplanub da din ü devletleri uğrunda can ve baş feda itsünler. Moskovlu, Derisaâdetimize takarrüb ettiği gibi cümlenizin ne hale girüb şaşırdığınızı gördüm ve İstanbul halkı denilen heriflerin ne suretde fesadâta mütecasir olacaklarını bildim ve anladım. Bu fenalıklar meydanda durur iken kiminle sebat itmeli ve red ile cevap virildiği suretde ne veçhile muharebeye tutuşmalı ?, diye acı acı feryad ediyordu."⁸⁶

Bununla beraber İşkodralı Mustafa Paşa kuvvetlerine güveniyordu. Eğer Mustafa Paşa, bir an önce Edirne civarına gelir ve Trakyadaki dağınık kuvvetler de biraraya toplanabilirse, Rusların bundan ürkerek tekliflerinde ısrar etmeyeceklerini sanıyordu. Fakat, Mustafa Paşa yetişinceye kadar, Ruslar Teklürdağı ve Boğazlara saldıracak olurlarsa, ordudan firar etmiş

⁸² Sadık ef. ve Abdülkâdir Bey'in 2 Eylül (3 Rebiülevvel) tarihli müşterek ikinci şikkaları. (Baş. Arş. Ha. Hu. Ves. No. 42816).

⁸³ Sadık Ef.nin 4 Eylül (5 Rebiülevvel) tarihli şukkası. (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43216).Sadık Ef. şukkasının altına ilâve ettiği bir notta Rusların asıl maksatlarının, "memramlarına bizi bizzarur getürüb bir dahi davranmağa iktidar kalmıyacak surette bitürmek idüğü,,ni söylüyor.

⁸⁴ Sadâret Kaymakamı Hulusi Ahmed Paşa'ya hattı. (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43353).

⁸⁵ Ayni hatt-ı hümayûn.

⁸⁶ Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı hümayûn vesikaları No. 43144 Bu şâyân-ı dikkat hat, kısmen Tarih-i Lûtfi (c. II, s. 123) de münderiçtir.

veya gelişigüzel toplanmış kuvvetlerle bu hücumun önlenemeyeceğini de biliyordu.⁸⁷

Filhakika Rusmar, Osmanlı murahhaslarına, Rumî Eylûl'ün ilk günü olan 13 Eylûl Pazar gününe kadar müddet vermişler ve şayed o zamana kadar teklifleri kabul edilmeyecek olursa, ileri harekâta devam edeceklerini⁸⁸ ve antlaşmanın tasdikli nüshaları mübadele edilmedikçe de son vermeyeceklerini⁸⁹ bildirmişlerdi.

Kendi başına bir karar veremiyen Babiâli, takip edeceği hatt-ı hareket hakkındaki istanbul'daki elçilerin mütalealarını almayı zarurî görüyordu. Esasen Rus teklifleri, İngiltere, Fransa ve Avusturya elçileri için de, tahmin edemedikleri derecede ağır bir mahiyet taşıyordu. Bilhassa Rusların, Karadeniz'in bütün devletlerin ticaret gemilerine serbest olmasını istemeleri İngiltereyi kuşkulandırmıştı.⁹⁰

İngiltere, Fransa ve Prusya elçileriyle yapılan toplantıda (9 Eylûl),

⁸⁷ Sadâret Kaymakamı'na hattı. (Baş. Arş. Ha. Hu. Ves. No. 43353)- *K u s t a k l i f*... lerinin kabul edilerek sulh yapılmasından başka çare olmadığı hakkında Sadık Ef. ye yazılan mektupta bu cihet daha etraflıca anlaşılmıştır. (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43208). Bundan öğrendiğimize göre, her ne kadar, işkodralı Mustafa Paşanın 40000 kişilik bir kuvvetle Edirne üzerine yürümesi, Hasköy ve Gümülcine taraflarında 10000 kadar bir kuvvet 'oplanması ve İstanbul dolaylarından da 15—20000 asker çıkarılabileceğinin hesaplanması, bir an için, Rus tekliflerinin reddedilmesi cesaretini uyandırmışsa da, böyle derme çatma kuvvetlerle bir netice almamıyacağı derhal anlaşılmıştır. Esasen işkodralı ordusu da gayrimuallem askerden mürekkepti ve kat'î bir netice alıp almıyacağı şüpheli idi. Mustafa Paşanın Filibe'ye gelmesi üzerine, — yukarıda da temas etmiş olduğumuz gibi Diebitsch, sulh müzakerelerine devam edilemeyeceğini ileri sürerek, bu — kuvvetlerin derhal geri çekilmesini Osmanlı murahhaslarından istemiş ve Prusya elçisi Royer de, Mustafa Paşanın tecavüzden vazgeçmesini Babiâli'ye tavsiye etmiştir. Bunun üzerine, Mustafa Paşaya, Filibe'den ileriye yürümemesi emrolunmuştur (bk. Lûtfi, c. II, s. m vd.). Mustafa Paşaya bu emrin verilmesinde, onun "Devlet-i Aliyye'ye isyan etmek üzere olduğu,, hakkında, Rus murahhasının (Orlof ?) istanbuldaki ingiliz elçisine göndermiş olduğu bir mektubun da tesiri olduğu anlaşıyor (Ayni eser, c. II, s. 113). Mahmut II., Sadâret Kaymakamı Hulusi Ahmed Paşa'ya hitap eden bir hattında, "...işte Mustafa Paşa'nın berülere takarrübü Moskovluyu telâşa düşürdü der iken, yeni baştan bir hadisenin çıkmasına sebep olunur idi...,, demektedir (Baş. Arş. Ha. Hu. Ves. No. 43144).

⁸⁸ Bâb-ı fetvâ'da toplanan "Meclis-i Sûrâ'ya dair Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43180) ve sulh müzakerelerine ait mazbata sureti (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43209).

⁸⁹ Elçilerle görüşmeye dair Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43146). Bu sırada, Şumnu'da Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın inşa ettirmekte olduğu bir tabyanın inşasına Rusların mani olmağa kalkışmaları üzerine, iki taraf arasında bir çarpışma olmuş ve Ruslar 2000 zayıflatı geri ekilmeye mecbur olmuşlardı (Lûtfi, c. II, s. 109 vd.).

⁹⁰ İngiltere elçilik tercümanı Chabert, elçinin Rus tekliflerinden mükedder olduğunu, "şimdiye kadar hiçbir devlette mağrurâne ve cebbarâne müsâlâha akdi görülmemiş olduğunu, hususile Karadeniz ticaret maddesinde ol derece serbestlik icra olunur şey olmadığını", Avrupa devletlerinin ve bilhassa İngilterenin bunu kabul edemeyeceklerini söylüyordu. (Lûtfi, c. II, s. 107).

İngiltere elçisi Gordon, Mora mes'elesinin, Londra'da müzakere edilmek üzere, Edirne görüşmelerinden çıkarılmasını teklif etmiş, İngiltere'nin, bu mes'eleyi Osmanlı devletine hayırlı olacak şekilde bitireceğim ve İngilizlerin, sözlerinde "Rusyalu gibi kâzib,, çıkmıyacıklarını temin etmiş ve "vakte göre ehven-i şer,, olan bu teklif kabul edilmiştir."⁹¹ Diğer Rus tekliflerine gelince, elçiler, GnI. Diebitsch'in bu maddeleri değiştireceğini "akıllarının kesmediğini,, ve harb tazminatının, "bizzarur şimdilik kalıbı kalıbına kabul,, olunmasından başka bir çare olmadığını söylemişlerdir. Bununla beraber, Osmanlı murahhaslarının, mecburen kabul edilen bu tazminatın "tadil tesviyesinin Rusya İmparatorunun insaf ve hakkaniyetine havale kılındığını" Rus murahhaslarına açıkça söylemeleri mütaleasında bulunmuşlar ve "sonradan maslahatın elbette ortası bulunacağı"nı temin etmişlerdir."⁹²

Elçilerle yapılan bu görüşmeden sonra, Rus tekliflerinin kabul edilip edilmemesine karar vermek için Bâb-ı fetvapenahi'de toplanan "meclis-i şûrâ,,da, bazı devlet adamları ve kumandanlar, Rusların, böyle "hiçbir veçhile kabul olunur ve altından kalkılır şey,, olmıyan ağır tekliflerde bulunmalarındaki asıl kasdın, Osmanlıları yeniden harbe sürüklemek istemeleri olması üzerinde durarak, Rus tekliflerinin hepsi kabul olursa bile, "fürûât diyerek tahtında yine bazı mefâsid,, çıkarmalarının mülâhazadan uzak tutulmaması icap ettiğini ve Rusların, Anadolu yakasında ilhak etmek istedikleri kaleleri kolaylıkla almak için, böyle 700.000 kese (10 milyon altın) gibi büyük bir tazminat talebinde bulunduklarını ve bu mikdar, yarısı nisbetinde indirilse bile yine "külliyetli şey,, olacağını belirterek, —açıkça olmamakla beraber— Rus tekliflerinin reddedilmesini istemişlerdir."⁹³ Buna karşılık olmak üzere, "askersiz muharebe edilemeyeceği", düşmanın da "bir veçhile meydan vermeyüb, vakitler saat be-saat darlaş-

⁹¹ Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43146).

⁹² Elçilerle yapılan görüşmeye dair Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43146). Fransa elçisi Guilleminot'nun, bu toplantı hakkında söylediği şu sözler, Bâbîâlinin içinde bulunduğu müşkil ve mütereddit durumu belirtmesi bakımından mühimdir : "Onların, (Osmanlı devlet adamlarının) bizden başka ümitleri yoktu. Bizden merhamet diliyorlardı ; bizim nasihatlerimizi dinlemedikleri için meydana gelen fenalıkları itiraf ediyorlardı. Nihayet, Bâbîâli, bizim isteyeceğimiz bütün şeyleri kabule âmâde olarak, bize açılıyordu,, (Driault, His. Dip. Grece c. I, s. 452). İngiltere elçilik tercümanı Chabert ise, Anapa, Poti, Ahıska ve Ahılkelek kalelerinin Rusyaya terk edilmesiyle Osmanlı devletinin büyük bir şey kaybetmeyeceği, "esasen bu gibi ücra yerlerin Devlet-i Aliyeye lüzumu olmadığı (!), mülâhazasında bulunmuş (aynı mülâhaza Ruslar tarafından da ileri sürülecektir, bk. S. 134). ve "çi faide ki, Londra İstanbul'a yakın olsaydı, Devlet-i Aliyyenin şu vaktinde ne şekil muavenet edeceği muhakkaktır,, diyerek şahsî yardım vaadini bir imkânsızlığa bağlamak istemişti. (Lûtfî, c. II, s. 114).

⁹³ Meclis-i şûrâ müzakerelerine ait Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43180). Lûtfî Ef., toplanması Padişah tarafından irade buyurulan bu meclis hakkında malûmat elde edemediğini söylüyor, (bk. II, 115).

makta olduğu"⁹⁴ ve "bu bâbda emr-i şer'i her ne ise,, ona göre kat'i bir neticeye varmak gerektiği izah edilmiş, bunun üzerine —meclis-i şûrâ'da hazır bulunan Şeyhülislâm da, sulh yapılması lehinde bulunmuş olacak ki—, "ez-zarurâtü bi nehc "l-mahzûrat,, medlûlünce, Rus teklifleri ittifakla kabul edilmiştir⁹⁵. Bununla beraber, Rus tekliflerinin mümkün olduğu nisbette hafifletilmesine çalışılması için, murahhaslara mufassal bir talimatname yazılmasına ve Osmanlıların, her ne pahasına olursa olsun, sulhe razı oldukları şimdiden duyulursa Rusların "ziyade şımararak Devlet-i Aliyyenin maslahatına gayet muzir,, olacaklarından, şûra görüşmelerinin gizli tutulmasına karar verilmiştir⁹⁶. Mahmud II. da "...başımız, şerîât-ı mutahhareile bağlı idüğinden muktezâ-ı şer'-i şer'ie üzre musalâhayı öylece kabul etmemiz lâzım gelür..., diyerek şûra kararlarını tasvib etmiştir⁹⁷.

Meclis-i Şûra kararı gereğince Sadık Ef. ye yazılan "gizli mektup,,ta, Rus tekliflerinin kabulünden başka çare olmadığı izah edilmiş, fakat aynı zamanda, "Rusyalunun kaleme alub virdükleri teklifât-ı şenîanın kalıbı kalıbına kabulü dahi pek uygunsuz ve pek muzir olduğundan, elden geldiği ve mümkün olduğu mertebe, tadiline bakılmak,, icap ettiği belirtilerek şu yolda talimat verilmiştir⁹⁸:

1 - Mora mes'elesi, - İngiltere, Fransa ve Prusya elçilerinin teklifleri gereğince —İstanbul'da İngiltere, Fransa ve Rusya elçileriyle görüşülüp neticelendirilmek üzere, sulh müzakerelerinden çıkarılacak.

2 - Harb tazminatı, mikdarı belirtilmeden —gene elçilerin tavsiyesi gereğince—, Rus Çarı'nın insaf ve hakkaniyetine havale olunacak ve bu mes'ele, icap ederse sonradan Petersburg'a hususî bir elçi gönderilerek orada neticelendirilecek⁹⁹.

3 - Rus tüccarlarının zararlarının mikdarı, sulh yapıp Rus elçisi istanbul'a döndükten sonra tesbit edilerek, ödenmesi yoluna gidilecek. Eğer Ruslar bu teklifi kabul etmezse, tazminat mikdarı azaltılarak taksit yıllarının çoğaltılmasına çalışılacak.

4 - Eflâk-Boğdan ve Silistre'nin, harb tazminatı tamamiyle ödeninceye kadar rehin olarak Rus işgalinde kalmasının, devletler arası bir emniyetsizliği mucip olacağı açıklanacak¹⁰⁰.

⁹⁴ Rusların mehil olarak verdikleri Rumî Eylül başının yaklaşmakta olduğu hatırlatılmak istenmiştir (bk. Not. 88).

⁹⁵ Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. No. 43180).

⁹⁶ Aynı vesika.

⁹⁷ Mahmud II. un bu telhis hakkındaki hatt-ı hümayûnu.

⁹⁸ Başbakanlık Arşivi Ha. Hu. Ves. No. 43208.

⁹⁹ Edirne antlaşmasından sonra Petersburg'a gönderilen elçilik heyetine aşağıda temas edeceğiz, (bk. s. 148).

¹⁰⁰ Rusların Ef lâk-Boğdan'a yerleşmelerinin, Avrupa devletlerinin menfaatlerine uygun olmadığı ve bilhassa İngiltere'nin bunu kabul etmeyeceği anlatılmak istenmiştir. Nitekim, Rusların antlaşma şardlarının olduğu gibi kabulünde ısrar etmeleri üzerine, Mi-

5 - "Karşı yakada olan kalelerin,, (İbrail ve Yerköy) yıkılarak Eflâk arazisine katılmasının, Rusya'nın, Avrupa kıt'asından bir karış yer almayacağına dair harbin başında ilân etmiş olduğu taahhüdüne aykırı olduğu izah edilecek. Buna rağmen Ruslar ısrar edecek olurlarsa, esasen İbrail kalesi ellerinde bulunduğuna göre, bari henüz istilâ edilmemiş olan Yerköy kalesinden "beherhal,, vazgeçmeleri için uğraşılacak.

6 - Rusların, Anadolu cihetinden istedikleri "4,, kalenin kurtarılması mümkün olmazsa, Anapa veya Ahıska kalelerinden yalnız birinin verilmesiyle diğer 3 kalenin Osmanlılarda kalmasına gayret edilecek.

7 - Sırbistan'a katılacak nahiyelerden "Kıla'-i Hakaniye,,(?) nin istisna edilmesine çalışılacak.

Bunlardan başka, harb haline son verdirilmesine ve Rus işgalinde olan yerlerin tahliye müddetinin azaltılmasına çalışılması emredilmiş ve "nihayet-ün-nihaye, herbir maddede nereye kadar uydurulursa ve ne dereceye kadar tadil olunabilür ise çâr ü nâçar öylece bitirülmesine, ruh-sat-ı aliye-i pâdişâhı buyurulmuş,, olduğu bildirilmiştir¹⁰¹.

Sadık Ef. ye bu talimat gönderilirken, Prusya Elçisi Royer de, Rusya'nın, harb haline son vermesini ve sulh şartlarını hafifletmesini temin etmek için Edirne'ye hareket etmiştir¹⁰². Diebitsch, elçinin Tekfurdağı'ndan gönderdiği haber üzerine, "harekât-ı hasmâne'nin terkinin tenbih ve ilân,, etmiş¹⁰³ ve onunla Edirne'de yaptığı görüşmeden sonra da, andlaşma senetleri imza ve mübadele edilir edilmez, "harb hali,,nin sona ermesine ve harb tazminatının da "Rus Çarı'nın insaf ve hakkaniyetine havale,, edilmesine razı olmuştur¹⁰⁴. Fakat Prusya elçisinin, sulh şartlarını hafifletmek yolundaki rolü, bunlardan ibaret kalmıştır¹⁰⁵.

Edirne'de 12 Eylül'de yapılan sulh müzakerelerinin 3. oturumunda, Osmanlı murahhaslarının, teklif edilen sulh şartlarının harbin başlangıcında Çar tarafından ilân edilen beyannameye aykırı olduğunu belirtmeleri üzerine, Rus murahhasları, her ne kadar o beyannamede Avrupa kıt'asından "bir karış yer,, alınmayacağı ilân edilmiş ise de, harbin şimdi

dilli'de bulunan İngiliz donanması, İstanbul'a gitmek emrini almıştı (Yorga tercümesi, c. V, s. 353). Bununla beraber Babıâli, —eğer Ruslar tekliflerinde ısrar edecek olurlarsa— Eflâk-Boğdan'ı rehin olarak terki kabul etmekte, fakat Rusların Tuna'nın beri taraflarından (yani Dobruca ve Bulgaristan'dan) çekilmeleri lâzım geldiğini ileri sürmektedir. (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43208).

¹⁰¹ Aynı vesika.

¹⁰² Elçilerden birinin Edirne'ye gitmesi, İngiltere, Fransa ve Prusya elçileriyle yapılan görüşmede Sadâret kaymakamı tarafından rica edilmişti (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43146).

¹⁰³ Prusya elçisinin Edirne'den gönderdiği haber hakkında Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 42719).

¹⁰⁴ Aynı vesika ve Edirne müzakerelerine ait mazbata sureti (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43209).

¹⁰⁵ Elçi, Edirne'de Osmanlı murahhaslarına, kendisinin diğer sulh maddeleri hakkında bir memuriyeti olmadığını ve "pek tenkli vakt olduğundan, bugün yarm, Rus memurlarının didükleri gibi bitirilmesi suretinden gayri çare olmadığım" söylemiştir (Aynı mazbata).

bu neticeyi verdiğini ve Rusya'nın teklif edilen şartlar dahilinde sulh yapmak mecburiyetinde olduğunu, esasen "insaf ve hakkaniyete uygun,, olan bu şartlardan hiçbirinin değiştirilemeyeceğini sert bir lisanla söylemişler ve eğer Osmanlılar bu şartları kabul etmeyecek olurlarsa, yeniden başlayacak muharebe neticesinden kendilerinin mes'ul olacaklarını ihtar etmişlerdir¹⁰⁶.

Osmanlı murahhasları, sulh maddelerinin bir kerre daha ele alınarak, değiştirilmesi mümkün olan cihetlerin müzakere edilmesini teklif edince, Orloff ve F. Pahlen, "mevâdd-ı mezkûrede cerh ve tadil kabul edecek şey yoktur, ne mâna tekrar olunsun ?,", diyerek, müzakerelerden hiçbir fayda sağlanılamayacağını söylemişlerse de, Sadık Ef. ve Abdülkâdir Beyin ısrarı üzerine istemiye istemiye buna razı olmuşlardır. Bunun üzerine, Rusların hazırlamış oldukları andlaşma müsveddesindeki maddelerin müzakeresine başlanmıştır¹⁰⁷ :

Mora mes'elesinin, İstanbul'da İngiltere, Fransa ve Rusya elçileriyle yapılacak görüşmelerle halledileceğinin andlaşmaya geçirilmesi hakkındaki Osmanlı teklifine, Rus murahhasları, müttefik bulundukları İngiltere ve Fransa'nın bu husustaki kararlarının Rusya tarafından kabul edileceğini, fakat bu maddenin "ahidnâme müsveddesinde nasıl yazılmış ise öyle kalması iktiza,, ettiğini, çünkü "çekilen zahmetlerin, hep şu mekruh maslahat için olup bunun bir harfinin tağyirine dair,, talimatları olmadığını, Çar'ın isteğinin de böyle olup "bu maddenin adem-i kabulü takdirinde, derdest olan musalâha maslahatının feshi lâzımgeldiğini ve bu madde kabul olunmadıkça müsâlâhanın müyesser olamayacağı,, tehditkâr bir

¹⁰⁶ Rus murahhaslarının bu tavr ü hareketleri, onların mağlûpla sulh müzakerelerinde bulunmak değil, ona sulh şartlarını dikte ettirmek istediklerinin bir delili sayılabilir. Nitekim, "meydanda muvafakat olunamayacak bir şey olmayub, Rusya devletinin vaki olan galebesine nazaran şu meydana koyduğu mevâd, insaf buyurulsa, Devlet-i Aliyyenin şu haline göre pek hafif ve hakka makrundur... Rusya askeri... tâ Dersaadet civarına takarrüb etmiş ve Anadolu tarafında dahi bu kadar memâlik zabtolunmuş ve buradan dahi ilerü gidilmekte bir güne acımız olmamakta (!) iken Rusya devleti, temamiyet-i mülkiye-i Devlet-i Aliyye mültezimi olduğundan, yed-i zabtında bulunan bunca memâliki kamilen reddedecek olduğu halde, artık teklifatın dahi adem-i kabulü suretinde söz söylemenin sırası mıdır ? Artık bize dahi ilerude söz mü söyleyeceksiz?" diyerek, mağlûba söz hakkı tanımadıklarını açıkça ifade etmişlerdir (Aynı mazbata). Edirne müzakerelerinin seyri zırasında Rus murahhaslarının tahakküm ve hakaret dolu tavır ve sözleri hakkında, Lütfi Ef., Sadık Ef.'den naklen şunları kaydediyor : Müzakerelerin yapıldığı odanın bitişiğindeki odada bir büfe hazırlanmış olup, Rus murahhasları, zaman zaman "çakup çakup ağızlarına gelen sözleri söyler, berü taraftan (Osmanlı murahhasları tarafından) ne ki söylenmiş ise, enva-ı muamelât-ı tahkire ve şamatât-ı galize ile cevaba red itasiyle talimatlarının kat'ı olduğunu,, tekrar ederlermiş (Bk. c. II, s. 107).

¹⁰⁷ Her ne kadar, Osmanlı murahhasları, Orloff ve F. Pahlen'in yüksek perdeden konuşmaları karşısında —onları teskin etmek için olacak— müzakerelere, ikinci derecede ehemmiyeti haiz olan Ibrail ve Yerköy'den başlamayı tercih etmişlerse de, biz gerek Rus tekliflerindeki, gerekse Sadık Efendiye verilen talimattaki sıraya göre Mora mes'elesini başa aldık.

tarzda bildirmişler, Osmanlı murahhasları da, bu maddenin Rusların teklif ettikleri şekilde kalmasına "çâr ü nâçar „razı olmuşlardır"¹⁰⁸.

Harb tazminatı mikdarının, andlaşma metninde belirtilmeyip "Rus Çarı'nın insaf ve hakkaniyetine havale,, edilmesi —Prusya elçisinin tavassutu gereğince— kabul edilmişse de, Rusların ısrarı üzerine, andlaşmaya ekli olan mukavelenamede, bu mikdarın gene 10 milyon Macar altunu olarak gösterilmesi kararlaştırılmıştır.

Rus tüccarlarının zararlarına karşılık olarak istenen paranın, sulhun aktinden sonra istanbul'da yapılacak müzakerelerle tayin edilmesi hakkındaki Osmanlı murahhaslarının teklifine, Orloff ve F. Pahlen, bu mikdarın, Petersburg'ta toplanan hususî bir mecliste "ehl-i insâf,, adamlar marifetiyle tesbit edilerek Çar Nikola'nın tasvibine arz edilmiş olduğunu ve Osmanlı tüccarlarının alacaklarının da¹⁰⁹ esas miktardan indirilmiş olduğu cevabını vererek bu hususta herhangi bir değişiklik yapılamayacağını söylemişlerdir. 1.5 milyon Macar altunu olarak tesbit edilmiş olan ticaret tazminatının miktarı değiştirilemeyince bari taksi mikdarını azaltıp, sayılarını çoğaltmak için yapılan uzun münakaşalardan sonra, taksit sayısı "3,,ten "4,,c ve ödeme müddeti de "1,, yıldan "1.5,, yıla çıkarılmıştır¹¹⁰.

Harp tazminatı tamamıyla ödeninceye kadar Eflâk-Boğdan'la beraber Silistre'nin de, rehin olarak Ruslarda kalmasının "beyneddevleteyn adem-i emniyeti mucib ve hîn-i müsâlâhada, peşin âlâmet-i burudeti müstelzim,, olacağı, Osmanlı murahhasları tarafından ileri sürülünce, Rus murahhasları, Osmanlıların söz verdikleri şeyleri yerine getirmediklerini, Osmanlılara emniyetleri olmadığını açıkça söylemekten çekinmemişler ve "Eflâk-Boğdan'ın kilidi mesabesinde,, bulunan Silistre'yi Osmanlılara veremeyeceklerini bildirmişlerdir.

İbrail ve Yerköy kalelerinin yıkılarak Eflâk arazisine katılmasından vazgeçilmesi hususunda, Sadık Ef. ve Abdülkâdir Beyin bütün gayretleri bir semere vermemiştir.

Anadolu'da Anapa, Faş, Ahıska ve Ahılkelek kalelerinin Rusyaya verilmesi maddesine gelince, Osmanlı murahhasları, bu bölgede bulunan çerkes ve diğer kabilelerin, eskiden beri Osmanlılarla yakın alâkaları bulunduğunu ve Osmanlılar buralardan elini çekse bile "bu kadar mahlûk, buna razı olmayarak kendülerinin hodbehod cidal ve kitâle tasaddilerini mucib olmak mülâhazasından başka, Devlet-i Aliyyede bulunan

¹⁰⁸ Hatta Rus murahhasları, tehdit ve tahkirlerini daha da ileriye götürerek, "artık bu babda ne söylene beyhudedir" diyerek, görüşmelere son verdiklerini ima eder bir tarzda hep birden ayağa kalkmışlar ve "yahudi pazarlığı"nda (!) bulunmayacaklarını söylemişlerdir (Aynı mazbata),

¹⁰⁹ Bu alacaklar 80.000 kese olarak hesaplanmıştı (Lûtfi, c. II, 306).

¹¹⁰ Taksitlerin ödenme şekli ve buna bağlı olan tahliye meselesini, antlaşma metnini incelerken izah edeceğiz.

bunca akraba ve taallûkatlarına feryadnâmeler irsalile istirham ve istikadâdan hâli olmayacakları,,nı açıklamışlarsa da, Ruslar, esasen "işbu mahaller, Devlet-i Aliyyenin ücra yerlerinde bulunub, terki veadem-i terki, indinde seyyân olduğundan"¹¹¹, bunların Rusya devleti tarafına terkile, münazaayı müstakbeleye mahal kalmamak üzere tanzimi,, icap ettiğini ileri sürmüşlerdir. Anapa ve Faş (Poti) kalelerinin Rusya'ya terki ile, Ahıska ve Ahılkelek'in Osmanlılarda kalması ; yahut bunun aksine, yalnız Ahıska ve Ahılkelek'in terkedilmesi hakkında yapılan teklifde"¹¹², "bu kaleler, Rusyanın 20 milyon Macar altunu olarak hesaplanan harb masraflarının yarısına bedel olarak istendiğinden,, mümkün değildir diye reddedilmiştir.

Sırbistan'a katılacak nahiyeler, Eflâk-Boğdan imtiyazına dair münferid senet ve andlaşmaya eklenecek mukavelename üzerinde ise, Rus murahhasları, müzakerede bulunmayı bile kabul etmiyerek oturuma son vermişler ve böylece Osmanlı murahhaslarını, ya hazırladıkları metni olduğu gibi kabul etmek, veya yeniden muharebeyi göze almak şıklarından birini tercih etmek zarureti karşısında bırakmışlardır.

Osmanlı devleti, yeniden harbe başlayacak vaziyette olmadığına göre, Rus tekliferinin kabulü bir emrivaki olmuş demektir ; Sadık Ef. ve Abdülkâdir Bey de, bu emrivakî kabul etmişler"¹¹³ ve andlaşma senetleri ertesi Pazar günü (13 Eylül) karşılaştırılarak 14 Eylül 1829 (15 Rebiülevvel 1245) P.tesi günü de imza ve mübadele edilmiştir"¹¹⁴.

Babıâli, andlaşmanın imzalanmış olduğunu, ilk önce, Edirne'de bulunan Prusya elçisi Royer'in, "müsalâha tebşiri,, ile İstanbul'a gönderdiği elçilik başkâtibinden haber aldı"¹¹⁵. İngiltere ve Fransa elçileri de, birer memurlarını göndererek Reisülküttab Pertev Ef. ye sulh müjdesini verdiler "¹¹⁶.

¹¹¹ İngiltere elçiliği tercümanı Chabert de aynı mütaleada bulunmuştu, (bk. s. 129), Not 92.

¹¹² Halbuki Sadık Efendi'ye gönderilen talimatta, Anapa ve Faş kalelerinden yalnız birinin Ruslara verilerek, diğerlerinin kurtarılması bildirilmişti. Anlaşılan, Osmanlı murahhasları, Rusların inat ve ısrarları karşısında, kendilerine verilmiş olan "ruhsât-ı kâmile"ye dayanarak 2 kalenin birden terkedilmesine razı olmuşlar ve böylece diğer iki kaleyi kurtaracaklarını ummuşlarsa da buna da muvaffak olamamışlardır.

¹¹³ Toplantıya ait mazbatanın sonunda, Sadık Efendi ve Abdülkâdir Bey, Rusların "dermian ittikleri mevâd esaslarının tağırine kat'ı imkân bulunmayub, Devlet-i Aliyyenin dahi hasbülhal asâkiri mevcut olmaduğundan, memurları (Osmanlı) tarafından şu hal ile her ne kadar söz söylense ve ısrar olursa, madem ki sözdür, muharabe yerini tutmayacağından faidesi olmayacağı gibi anlaşılub", Rus murahhaslarının "lâyikiyle bahse girişmiyerek, müddet-i mehîl olan ibtida-yı Eylülü (Rumî-) geçirmiyerek, taraf-ı Devlet-i Aliyyeden muvafakat olunmadığı suretde, hemen fesh-i mükâleme ile harekete ibtidâr idecek oldukları tebeyyün etmiş olduğundan", andlaşmayı kabul etmek zorunda kaldıklarını söylemektedirler.

¹¹⁴ Aynı mazbata (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43209), Muahedat Mec. c. IV, s. 70; Nourounghian c. II, s. 166 (Burada imza tarihi 16 Rebiülevvel olarak gösterilmiştir ki, 15 olması gerekir).

¹¹⁵ Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 42719).

¹¹⁶ Aynı vesika.

Fakat Mahmud II. bu haberi bir müjde olarak karşılamadı. Sulhun yapılmasıyla, Rusların silâhlarını bırakmalarına şüphesiz memnun olmuştu ; lâkin, bu sulhle Osmanlıların uğradıkları kayıpların ağırlığı altında ezildiğini de hissediyordu. Bununla beraber, İngiltere ve Fransa'nın tavassutu ile sulh şartlarının değiştirileceğini umuyordu. Sulh haberini bildiren Sadâret Kaymakamı Hulusi Ahmed Paşa'nın telhisine yazdığı Hattında : ".. Ancak, İngiltere ve Fransalunun mukaddemki sözlerine göre, bir kere siz şu teklifâtı kabul idin de, Rusyalûya silâhını bıraktıralım da, ba'dehu tadiline çalışınız dimeleri¹¹⁷ ne olacak idi? işte şurasını Reis (Reisülküttab) boşlamayub, aralık aralık sualden hâli olmasun. Artuk, maslahat bu pereseye gelmiş deyüb de ye's ve fütur getürürcesine durmağa gelmez, Rabbim tealâ her halde memulun gayri olarak teshilât-ı ilâhiyesini ihsan eder in-şâ' Allah,, diyordu¹¹⁸.

Fakat Padişahın, bu son ümidi de boşa gitti, İngiltere ve Fransa elçilerinin, sulh şartlarının değiştirilmesi yolunda hiç bir gayretleri görülmedi¹¹⁹.

Edirne'de andlaşma senetleri imzalandıktan sonra, Gnl. Diebitsch Anadolu cephesinde de harb haline son verilmesi için, Gnl. Paskievitsch'e 2 kurye göndermişti. Deniz yoluyla gönderilmiş olan Diebitsch'in yaveri Mogutchi, 22/23 Eylûl'de Trabzon'a gelmiş, oradan da, Bayburt önlerinde bulunan Paskievitsch'in ordugâhına hareket etmişti¹²⁰. Diğer kurye Duhamel ise, İstanbul'a gelmiş¹²¹ ve bir Osmanlı kuryesi ile birlikte buradan hareket ederek, Sivas üzerinden 26 Eylûl'de Trabzon'a ve oradan da, Şark Seraskeri Trabzon Valisi Osman Paşa'nın karargâhına varmıştı. Bunun üzerine Osman paşa, 28 Eylûl'de Paskievitsch'e bir mektup yazarak, andlaşmanın imzalanmış olduğunu bildirmiş ve harb harekâtına son verilmesini istemişti. Paskievitsch de, Doğu Anadolu'da Rusların işgal etmiş oldukları yerlerin tahliyesini kararlaştırmak için, tercümanını, yüksek rütbeli bir subayla birlikte Osman Paşanın karargâhına göndermiştir¹²². Ertesi gün de (29 Eylûl), Rus karargâhında atılan 101 pare topla, sulhün yapıldığı ilân edilmiştir¹²³.

¹¹⁷ Rus teklifleri hakkında elçilerle yapılan görüşme (Bk. s. 129).

¹¹⁸ Başbakanlık Arşivi Hatt-ı Hümayun vesikaları, No. 42719.

¹¹⁹ Zaten, elçilerden birinin Edirne'ye gitmesi mevzuubahs olduğu zaman, İngiltere ve Fransa elçileri, "kendülerinin bu mevzuda hariç gibi" olduklarını ve "Rusyalunun mizacı dahi tavassut kabul etmediğini" söyleyerek, "maslahatın ortası"nın bulunmasında bir rolleri olamayacağını, dolambaçlı bir şekilde de olsa ifade etmişlerdi (Baş. Arş. No. 43146).

¹²⁰ Felix Fonton, *La Russie dans l'Asie-Mineure ou Campagne du Marechal Paskovitch en 1828 et en 1829*, s. 528.

¹²¹ Prusya elçiliği başkâtibi ile konuşmasına dair Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 42719).

¹²² Felix Fonton, adı geçen eseri, s. 529.

¹²³ Aynı eser, s. 530.

Böylelikle gerek Rumeli'de, gerekse Anadolu'da harb hali sona ermişti. Rus işgalinde bulunan yerlerin tahliyesine başlanılması için de, andlaşmanın bir an önce tasdik edilmesi icap ediyordu¹²⁴. Andlaşma, 24 Eylül (25 Rebülevvel) de Mahmud II. tarafından tasdik¹²⁵ ve tasdikli nüshaları, 30 Eylül Çarşamba günü Edirne'de murahhaslar arasında mübadele edildi¹²⁶.

Edirne andlaşması metni 16 maddeden ibarettir ; ayrıca buna ekli olarak, harb ve ticaret tazminatı ile tahliye mes'elesine dair "4., maddelik bir mukavelename (convention) ile, Eflâk-Boğdan imtiyazı için bir de münferid senet (acte separe) imzalanmıştır¹²⁷.

Andlaşmanın I. maddesine göre Osmanlı padişahı ile "Rusya İmparator ve Padişahı,,¹²⁸, gerek karada gerekse denizde, düşmanca hareketlere derhal son vererek "ebedî sulh,,ü ilân ediyorlar ve bundan böyle tebeaları arasında anlaşmazlığa yol açabilecek her türlü halin giderilmesine çalışmayı ve imzalanan andlaşmanın bütün şartlarını yerine getirmeyi taahhüd ediyorlardı.

II. ve III. maddelerde, Rumelideki, IV. maddede de Anadolu'daki Osmanlı - Rus sınırı tesbit ediliyordu :

Rusya, Rumeli'de işgal etmiş olduğu bütün yerleri Osmanlılara geri verecekti (Madde II). Bundan sonra, iki memleket arasındaki sınır, Boğdan'a girdiği yerden Tuna'ya karıştığı yere kadar Prut nehrini ve oradan itibaren de Tuna'yı takiben Hızır İlyas boğazında Karadeniz'e ulaşacaktı. Tuna'nın kolları arasındaki adalar (Serpents—Yılan adaları) Ruslarda kalacak, ancak Ruslar bu adalarda, karantinalardan başka herhangi bir bina ve istihkâm yapmıyacaklardı. Tuna'nın sağ sahili, eskiden olduğu gibi Osmanlılara ait olacak, fakat bu sahil, nehre 2 saat mesafede bulunan yerlere kadar gayrimeskûn bırakılacaktı.

¹²⁴ Andlaşmanın tasdiki, Osmanlılar için olduğu kadar Ruslar için de ehemmiyetliydi. O kadar ki, Diebitsch, antlaşmanın tasdikinin gecikmesinden endişelenmeğe başlamıştı ve bu gecikmeye gücendiğini (!) söylemekten kendini alamamıştı (Sadâret Kaymakamının telhisi, Ba. Arş. No. 42916).

¹²⁵ Muahedat Mecmuası, c. IV, s. 70. Mahmud II. 'in Edirne antlaşmasını imzalar-ken ağıladığı ve bir kaç hafta Tarabya kasrına kapanarak kimselye görüşmediği rivayet edilmektedir (Ahmed Muhtar, Türkiye-Rusya Seferi, c. II, s. 67 Not 4).

¹²⁶ Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43144).

¹²⁷ Andlaşma metni için Bk. Baş. Arş. Nâme-i Hümâyûn defteri, No. 110; Fransızca tasdikli nüshası (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 42875); Muahedat Mec. c. IV, s. 70 vd.; G. Noradounghian, Recueil D'Actes Internatinales de L'Empire Ottoman, c. II, s. 166; Tarih-i Lûtfi, c. II, s. 254, A. Muhtar, c. II, s. 189. Mukavelename için Bk. Baş. Arş. Ha. Hu. No. 42875; Muahedat Mec. c. IV, s. 80; Tarih-i Lûtfi, c. II, s. 262. Eflâk-Boğdan hakkındaki münferid sened, Bk. Muahedat Mecmuası c. IV, s. 83; Noradounghian, c. II, s. 174; Lûtfi, c. II, 265.

¹²⁸ Edirne andlaşmasında Rus Çarı için "Padişah" unvanının kullanılması dikkate değer bir hâdisedir. Bk. Muahedat Mec. "Haşmetlü Rusya imparatoru ve Padişah cenahları"; Noradounghian : "S. M. L'Empereure et Padichah de toutes les Russies".

Tuna, her iki taraf ticaret gemileri için serbest olacak, Osmanlı bayrağını taşıyan gemiler, nehrin Kili ve Sünne boğazlarından serbestçe geçebileceklerdi. Hızır İlyas boğazı ise, ticaret gemilerinden başka, her iki devletin harb gemilerine de serbest olacak, bununla beraber Rus harb gemileri, Tuna'nın Prut nehrini aldığı yerden ileriye geçemeyeceklerdi (Madde III).

Anadolu sınırına gelince, buna ait olan IV. maddede, Rusya, İran'la yapmış olduğu Türkmençay andlaşması (10 Şubat 1828) ile Erivan ve Nahcivan Hanlıklarını almış olduğundan, bu hanlıklar sınırı boyunca, gelecekte çıkması muhtemel olan anlaşmazlıklara yer vermemek için, Osmanlılar ile Ruslar arasında "sahih ve muayyen,, bir sınırın tesbit edilmesi gerektiği belirtilmişti. Bu esasa göre sınır, Karadeniz kıyısındaki Gurriel¹²⁹ eyâletinin güneyinden başlayarak İmre üzerinden, en doğru hat boyunca, Ahıska ve Kars eyâletlerinin Gürcistan sınırlarına birleştikleri yere kadar uzanacaktı. Böylece Ahıska ve Ahılkelek kaleleri, 2 saat mesafeden az olmamak üzere, çizilen sınırın kuzeyinde, yani Ruslarda kalacaktı¹³⁰. Bu hattın güney ve batısında kalıp da Rus işgalinde bulunan yerler, Osmanlılara iade edilecekti.

V. maddede, Eflâk ve Buğdan'ın tâbi olacağı şartlar ve imtiyazlar belirtilmişti : Bu iki memleket, andlaşmalar ve hatt-ı şeriflerle kendilerine verilmiş olan imtiyaz ve menfaatler dahilinde, tam bir emniyete ve "milletçe müstakil idareye,, nail olacaklar, âyinlerini ve ticaretlerini serbestçe yapacaklardı. Rusya da onların "refâh-ı hallerine kefil,, olacaktı.

Eski ahidnâmelerle verilmiş olan haklardan başka, Eflâk ve Buğdan'ın hukuklarını tekid için lüzumlu olan şartlar, andlaşmanın bu V. maddesine ek olan münferid sened'le tesbit edilmişti : Buna göre, Eflâk ve Buğdan Voyvodaları, Akkerman anlaşmasında kararlaştırılmış olduğu gibi, yerli Boyarlar'dan mürekkep bir divânın seçimi ve Osmanlı devletinin tensibiyle başa geçeceklerdi¹³¹. Yalnız, bundan sonra, Voyvodaların hükümet müddeti "7,, sene değil, kaydıhayat suretiyle olacaktı¹³². Bununla beraber, —Akkerman anlaşmasında açıklanmış olduğu gibi—, Voyvodalar istifa edebilecekler veya suçları yüzünden azledilebileceklerdi¹³³. Voyvodalar,

¹²⁹ Gürcistan'da, Karadenizle Çoruh ve Rion nehirleri arasında kalan bir bölge.

¹³⁰ Andlaşmanın IX. maddesinde, Ruslara terkedilen bu "kıt'ai cüz'ie"nin, harb tazminatının bir kısmına karşılık olarak verildiği açıklanmıştır.

¹³¹ Divânı teşkil edecek Boyarlar da halk tarafından seçilecekti. Divân üyeleri aralarından birini Voyvoda olarak seçince, durum Babîâlî'ye arz edilecek, Osmanlı devleti seçimi uygun bulursa Voyvoda nasb ve tayin edilmiş olacak ve hil'at giyerek işe başlayacaktı. Eğer Osmanlı devleti, kuvvetli sebeplere dayanarak seçimi tasdik etmezse, bu sebepleri Rusya'ya bildirecek ve Rusya da bu sebepleri yerinde görürse, Boyarlara yeni bir voyvoda seçmeleri bildirilecekti. (Bk. Akkerman anlaşmasına ekli Eflâk - Buğdan hakkında sened, Muahadat Mec. c. IV, s. 65).

¹³² Akkerman anlaşmasında bu müddet, "7" sene olarak tesbit edilmişti.

¹³³ Akkerman anlaşmasına göre, Osmanlı devleti suçlu olan voyvodayı Rusya'nın muvafakati olmadan azledemeyecekti.

memleketlerinin, andlaşmalar ve hatt-ı şeriflerle kayıt altına alınmış olan haklarına zarar vermemek şartıyla, bütün iç işleri, Boyarların teşkil ettiği "divân,,a danışmak suretiyle serbestçe düzenleyebileceklerdi.

Tuna'nın sol sahiline yakın bütün adalar Eflâk ve Boğdan'a ait olacak ve bu nehir, Osmanlı topraklarına girdiği yerden, Prut nehrini aldığı yere kadar Eflâk-Boğdan arasında sınır teşkil edecekti. Osmanlı devleti, Tuna'nın sol sahilinde hiç bir müstahkem mevki bırakmayacağı gibi, tebeasının da bu sahilde inşaat yapmasına müsaade etmiyecekti. Tuna'nın sol sahilindeki müslümanlarla meskûn arazi, Eflâk'a katılacak ve buradaki müslüman ahali, emlâk ve arazilerini 18 ay içinde yerlilere satacaklardı.

Andlaşmaya ekli olan mukavelenamenin I. maddesine göre de, Osmanlı devleti, Eflâk'a katılacak yerler arasında bulunan Yerköy kalesini, andlaşmanın imzasından itibaren "15,, gün içinde Rusya'ya teslim edecek ve kalenin istihkâmları yıkılacaktı.

Gene münferid senet gereğince, Eflâk ve Boğdan, Tuna boyunda ve kendi memleketleri dahilinde icap eden yerlerde karantinalar ve kordonlar tesis edip, bunlar için gereken miktarda silâhlı neferler kullanabileceklerdi.

Bundan böyle Eflak ve Boğdan, eskiden vermekte oldukları hububat, ağnam ve keresteyi vermeyeceklerdi. Bundan başka, kendilerinden, kalelerde çalışmak üzere amele ve sair "angarya,, da istenmiyecekti. Buna mukabil, Osmanlı hazînesinin uğrayacağı zarara karşılık olmak üzere, 1802 tarihli hatt-ı şerif¹³⁴ gereğince, cizye, îdiyye ve rikâbiyye namiyle ödenecek senelik vergiden başka, Eflâk ve Boğdan'ın tazminatı olarak, bu iki voyvodalık, her yıl Osmanlılara, "mikdarı sonradan tayin olunacak muayyen bir para,,¹³⁵ vereceklerdi. Voyvoda ölen veya azl edilen memleket, yeni voyvoda seçiminde bir yıllık vergisine denk bir para ödiyecekti.

Akkerman anlaşmasına bağlı münferid senedle de kabul edilmiş olduğu gibi, Eflâk ve Boğdan ahali, hiçbir inhisar altında bulunmaksızın serbestçe ticaret yapabileceklerdi.

Eflâk ve Boğdan ahali, Ruslar buradan tamamiyle çekildikten itibaren "2,, yıl, hertürlü vergiden muaf tutulacaklardı. Osmanlı devleti, bu voyvodalıkların Ruslar tarafından istilâsı müddetinde, memleketin en muteber ahalisinden mürekkep meclislerde beyan olunan istekler gereğince, memleketin iç idaresine esas olacak nizamları kabul edecekti.

Andlaşmanın VI. maddesi Sırbistan'a dairdi : Burada, Akkerman anlaşmasının V. maddesine ekli olan Sırbistan hakkındaki senette yazılı

¹³⁴ Bk. G. Noradounghian, Recueil d'Actes Internatiaux de L'Empire Ottoman c. II, s. 55 (buradaki milâdî "24 Eylül 1802" ve hicrî "2 Cûmaziyelevvel 1217" tarihler birbirine tekabül etmemektedir).

¹³⁵ 29 Ocak 1834 Petersburg andlaşmasıyla bu miktar yılda 6000 kese olarak tesbit edilmiştir. Bu vergi, 1835 Ocağından itibaren ödenecekti (Metin; Bk. Muahedat Mec. c. IV, s. 93).

olan şartların¹³⁶, meydana çıkan türlü sebep ve engeller yüzünden yerine getirilemediği belirtilmişti. Bu madde gereğince Osmanlı devleti, Akkerman anlaşması şartlarını, zaman kaybetmeksizin "kemâl-i dikkat ve i'tinâ ile,, tatbik edecek ve Sırbistan'dan ayrılmış olan "6,, nahiyei de derhal geri verecekti. "Bu vechile, işbu sâdık ve mutî milletin ilâ-mâ-şa' Allâhu tealâ, istirahat ve refahiyetinin istihsali temin,, olunacaktı !. Sırbistan'a verilen imtiyazlara dair neşredilecek ferman, andlaşmanın imzasından bir ay sonra, resmen Rusya'ya bildirilecekti.

VII. madde ticaret serbestisine dairdi : Rus tebeası, eskiden olduğu gibi, Osmanlı ülkelerinde serbestce ticaret yapabileceklerdi. Karadeniz ve Akdeniz boğazları, Rus ticaret gemilerine açık olduğu gibi, Osmanlılarla harb halinde bulunmayan devletlerin, Rus limanlarına gelip gidecek ticaret gemilerine de açık olacaktı. Bu gemiler, herhangi bir behane ile durdurulmıyacak ve kontrol edilmeyecekti. Osmanlı devleti bu şartlara riayet etmez ve Rus elçisinin bu husustaki şikâyeti üzerine sūr'atle tarziye vermezse, Rusya, düşmanca hareket etmeğe ve mukabele-i bilmis'e hak kazanacaktı.

VIII. maddeye göre, Osmanlı devleti, Rus tüccarlarının 1806 harbine ait olup Akkerman anlaşmasının VI. maddesinde de belirtilmiş bulunan zararlarına karşılık olmak üzere, —tayin olunacak taksitlerle— 1.500.000 Macar altunu ödiyecekti.

Andlaşmaya ekli mukavelenamenin II. maddesinde, bu taksitler şöyle tesbit edilmişti : Andlaşmanın tasdikli nüshalarının mübadelesinde 100.000 Macar altunu ; bundan "6,, ay sonra 400.000 ve bunu takip eden her 6 ay sonunda da 500.000 Macar altunu olmak üzere, 1.500.000 luk tazminat, 18 ay içinde ve "4,, taksitte ödenecekti.

IX. maddede, sulh müzakereleri boyunca anlaşmazlıklara yol açmış olan harb tazminatı şu esasa bağlanmıştı : Osmanlı devleti, Rus harb masraflarının tazmini için, IV. maddede yazılı olduğu üzere Anadolu arazisinden "bir kıt'a-i cüz'iyenin,, terkinden başka ; mikdarı taraflarca kararlaştırılacak bir meblâğ ödiyecekti.

Andlaşmaya ekli mukavelenamenin III. maddesinde ise, bu meblâğ 10.000.000 Macar altunu olarak tesbit edilmişti. Bu para, Rus Çarının münasip göreceği şekilde ödenecek, ancak, Osmanlı devletine kolaylık

¹³⁶ Akkerman anlaşmasına ekli senede göre, Osmanlı devleti, Sırların, sergerdelerinin kendileri tarafından seçilmesi, iç idarelerinde müstakil olup âyin ve ticaret serbestisine malik olmaları, muhtelif adlarla vermekte oldukları vergilerin bir kaleimde toplanması, kale muhafızlarından başka bütün Müslümanların memleketten çıkarılması ve bunlara ait mal ve mülklerin yerlilere terkedilmesi ve Sırbistan'dan ayrılmış olan nahiyelerin geri verilmesi... gibi ileri sürdükleri istekleri, Sırp meb'uslariyle müzakere ederek bir nizam-nâme halinde tanzim edecek ve Osmanlı devletinin hâkimiyet haklarına aykırı olmıyan diğer Sırp tekliflerini de dikkat nazarına alacaktı (Bk. Muahedat Mec., c. IV, s. 69).

olmak üzere, taraflarca uygun görülecek eşya veya aynı tazminat da kabul edilecekti ¹³⁷.

X. madde ile Osmanlı devleti, Yunanistan hakkında, İngiltere Fransa ve Rusya arasında Londra'da yapılmış olan 6 Temmuz 1827 tarihli andlaşmayı ve bunun tatbikine dair 22 Mart 1829 tarihli anlaşmayı kabul ediyordu. ¹³⁸Yunanistan hakkındaki düzenin tatbik edilmesi için de, andlaşmanın tasdikli nüshalarının mübadelesinden sonra, İngiltere, Fransa ve Rusya murahhaslarıyla birlikte çalışmak üzere murahhaslar tayin edecekti.

XI. maddeye göre, tasdiknamelerin mübadelesinden sonra, Osmanlı devleti, andlaşma şartlarını yerine getirmeğe çalışacak ve Rusyada, andlaşmaya ekli münferid senet gereğince tahliyeye başlayacaktı. Tahliye tamamlanıncaya kadar, Rus işgalinde bulunan yerlerde Ruslar tarafından konulmuş olan nizamlar yürürlükte olacaktı.

Andlaşmaya ekli mukavelenamenin IV. maddesine göre de, Rus işgalinde olan yerlerin tahliyesi şöyle olacaktı : Ticaret tazminatının birinci taksiti olan 100.000 Macar al tunu ödendiği ; antlaşmanın Sırbistan'a dair VI. maddesi tamamiyle yerine getirildiği ¹³⁹ ve işbu mukavelenamenin I. maddesi gereğince, Eflâk'a katılacak olan Yerköy kalesi Rusya'ya teslim edildiği vakit, Rusya askeri, andlaşmanın tasdikli nüshalarının mübadelesinden bir ay sonra, Edirne, Kırkkilise (Kırklareli), Lüleburgaz ve Trakya'daki diğer yerlerden çekilecek ; tasdiknameler mübadelesinden "6., ay sonra, yani ticaret tazminatının 400.000 macar altunu olan ikinci taksiti ödendiği zaman da, gene bir ay içinde, Balkanlar'dan Karadeniz'e ve Bergos'a varıncaya kadar bütün yerleri tahliye edecekti. Ticaret tazminatının 500.000 macar altunluk üçüncü taksiti ödenince (tasdiknameler mübadelesinden 12 ay sonra), Dobruca ve Karadeniz'e kadar olan bütün yerler ; en nihayet, ticaret tazminatının son taksiti olan 500.000 Macar altunu ödenince de. (tasdiknameler mübadelesinden 18 ay sonra) geri kalan yerler tahliye edilecekti.

Yalnız, Eflâk-Boğdan ile Silistre, harb tazminatı tamamiyle ödeninceye kadar, rehin olarak Ruslar elinde kalacaktı. Harb tazminatının ödenmesi bitince bu yerler, "2., ay zarfında Osmanlılara iade edilecekti.

Anadolu'da Ruslar tarafından işgal edilmiş olan yerlerin tahliyesine ise, Gnl. Paskievitsch ile "o taraftaki Osmanlı muhafızları,, arasında yapılacak senet gereğince, andlaşmanın tasdikli nüshalarının mübadele-

¹³⁷ Bununla beraber Edirne andlaşmasıyla, harb tazminatı mes'elesi kesin olarak hal- ledilememiş ve sonradan Petersburg'a bir elçilik heyeti gönderilerek Orada yeni bir anlaşma yapılmıştır ki bunu aşağıda izah edeceğiz (Bk. s. 148).

¹³⁸ Driault (terc. Nafiz), Şark Mes'elesi adlı eserinde, 22 Mart 1829 tarihli protokolün Edirne andlaşmasına esas itti haz olunduğunu söylüyorsa da (Bk. s. 177), Yunanistan mes'elesine ait olan bu protokolün antlaşmanın bu X. maddesinden başka maddeleriyle herhangi bir münasebeti yoktur.

¹³⁹ Bu hüküm ile Sırbistan hakkındaki VI. maddenin tatbiki ayrıca bir kayıt altına alınmış oluyordu.

sinden "3,, ay sonra başlanacak ve "8,, ay sonra (yani "5,, ay içinde) buralar tamamıyla Osmanlılara geri verilecekti.¹⁴⁰

XII. madde I. maddeyi tamamlıyordu : Andlaşma senetlerinin mübadelesinden sonra, iki taraf kumandanlarına, düşmanca hareketlere son verilmesi emredilecek ve buna rağmen önüne geçilemeyecek hâdiseler olursa, bunlar nazar-ı itibare alınmayacaktı.

¹⁴⁰ Lûtfi Efendi, Anadolu yakasının tahliyesi için, Şark Seraskeri Osman Paşa ile Gn. Paskievitsch arasında yapılan mukavelenamenin "mahallinde mübadele" edildiğinden bahsediyorsa da (Bk. c. II, s. 118), bunun hükümlerini yazmadığı gibi, hangi tarihte yapıldığını da kaydetmiyor. Osmanlı muahedelerini ihtiva eden eserlerde ve 1828—29 harbi hakkında yazılmış kitaplarda da bu mukavelenameye ait bir kayda ratslıyamadık. Başbakanlık Arşivindeki çalışmalarımız sırasında, Hatt-ı Hümayun vesikaları "No. 43148 B" de, bu mukavelenamenin bir örneğini bulduk. Hernekadar bu örnek üzerinde tarih ve imza mahalli açık bırakılmışsa da, mukavelenamenin Ekim ayında yapılmış olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Edirne andlaşmasını tamamlayan bu mukavelenamenin metnini —şimdiye kadar neşredilmemiş olmasını da gözönüne alarak— burada, olduğu gibi yayınlıyoruz :

"1829 sene-i İsevîsi mâh-ı Eylûlün 2'sinde (Bu tarih Rumî olacaktır—M. 14 Eylül) Edirne'de, Devlet-i Rusya murahhaslariyle Saltanat-ı seniyye murahhasları tarafından rabt ve imza olunan müsâlâha ahidnâmesine mültehak sened-i münferid'in IV. maddesinde, Anadolu canibinde kâin olub işbu ahidnâme mantukunca Devlet-i Osmaniye'ye red ve teslimi iktiza eden memâlikin, Rusya askerinden tahliyesi tanzimine dair, Rusya askerinin Ceneral anşef (General en chef—Başkomutan)'i ile bu havalide olan Devlet-i Aliyye memurları beyninde, münferiden bir ahidnâmenin in'ikadı şurûtu musarrâh ve mestur olduğuna binaen, bir taraftan Kaf eyâleti asâkirinin Ceneral anşefi ve nice nice hamailâtın kavalieri (chevalier) Kont Paskieviç dö İrvan ve diğer taraftan, hâlâ canib-i şark Seraskeri ve Trabzon valisi devletlü Osman Paşa, zikr-i âfî mevâd ve şurûtu bilmukavele akd ve rabt eylediler :

Evvelki madde : Memâlik-i mezkûrenin tahliyesi, Edirne ahidnâmesinin mübadele-i tasdiknamelerinden "3" ay sonra bed' olunarak "8" ay mûrurunda tekml olunmak sureti meşrut olduğundan, sene-i âtiye-i İseviye Kânunansinin ihtidalarında ve müm-künse dahi evvelce, İsbir ve Oltu ve Tortum ve Neriman (Narman) şehirleri ve kazaları bilâimhâl tahliye ve bervech-i kat'î, Devlet-i Aliyye'ye red ve teslim oluna.

İkinci madde : Edirne ahidnâmesinin mübadele i tasdiknameleri haberi vürudunda, bilâimhâl, Bayburt şehri ve kazası ve Muş şehri ve eyâleti tahliye olunarak, bervech-i kat'î Devleti- Aliyye'ye red ve teslim kılma.

Üçüncü madde : Bâlâda zikrolunan iki maddede mûnderic olan şehir ve kazaları, el-haletü hazâ idare eden Rus memurları ve mansûbları, mezkûr kazaların tahliyesi ve Devlet-i Aliyyeye red ve teslimi tamamen ve kamilen fi'le gelinceye dek, herkangısı olur ise olsun, kimesne tarafından müdahale ve mümanaat vaki olmamak üzere, idarelerini icraya müdavemet ideler.

Dördüncü madde : Rusya asâkirinin el'ân bulundukları vâfir memâlikde, bir müddetdenberü ictimâ (icmâ') ve iddihar olunan külliyetlü zehâyirin ve mühimmât-ı harbiyenin, işbu senede kışdan evvel ve kış esnasında Gürcistan tarafına naklettirmesi babında, mevsimin mûruru ve yolların usret-i sülûkü, Rusya asâkirinin Ceneral anşefine cevaz virmedigiğinden, bu sebebe mebni, gelen (gelecek) sayfe dek, Erzurum şehriyle Emre tâbir olunur kazası ve Tercan ve Hınıs ve Aşağı ve Yukarı Pasın kazaları ve Kars ve Bayezîd kaleleri, Rusya askerinin zir-i dest-i iktidarında ola.

Beşinci madde : Ahıska eyâletinde, Devlet-i Rusya memâliki ile Devlet-i Osmaniye memâliki beyninde, mâh-ı Mayısda, bir mahall-i muayyene, tarafeynden tayin ve irsal

XIII. madde gereğince, iki devlet, savaş sırasında a'mâl-i harbiyede bulunmuş veya tavır ve hareketleriyle diğer tarafı iltizam etmiş olan tebealarını tamamen affediyorlar ve bunlardan, istedikleri yerlere göçmek isteyenlere de "18,, ay müddet veriyorlardı. Bunun gibi, Ruslar tarafından işgal edilen ve Osmanlılara geri verilen yerler halkından olup da, iki devletten birinin memleketine göçmek isteyenlere de "18,, ay müsaade verilecekti.

XIV. madde, harb esirlerine dairdi : Osmanlılar elinde olup, kendi istekleriyle müslümanlığı, veya Ruslar elinde olup ta gene kendi istekleriyle hristiyanlığı kabul etmiş olanlar müstesna olmak üzere bütün harb esirleri iade edilecekti.

XV. madde gereğince, Osmanlı devletiyle Rusya arasında aktedilmiş ve bu anlaşma hükümlerince değiştirilmiş olan bütün andlaşma, anlaşma ve mukavelenameler, eskisi gibi yürürlükte olacaktı.¹⁴¹

XVI. madde ratifikasyon'a aitti : Andlaşma, iki devlet tarafından tasdik edildikten sonra, tasdikli nüshaları, "6,, hafta içinde ve mümkünse daha önce, murahhaslar arasında mübadele edilecekti.¹⁴²

Edirne andlaşması, Rus ordularının İstanbul yakınlarına kadar ileri-

kılınacak memurlar marifetleriyle ber-mücib-i ahidnâme, hudud-i cedidenin tahdidi lâzımgeldiğinden, işbu hududun berü taraflarında olan Rusya asâkiri, Koynayan ve Bağkof ve Ardahan kazalarından ve Göl'e'nin bir kıt'asından başka bir kazada ittihaz-ı meştâ itmiyeler ve zikrolunan hududun (hududdan) berü kazalardan mâada sair Ahıska Paşalığı kazaları, tahliye ve Devlet-i Aliyye'ye red ve teslim oluna.

Altıncı madde: Esna-yi şitâdantâ vakt-ı sayfe dek, Rusya asâkirinin ikamet ittikleri bilcümle şehir ve kazalar, el-haletü hazâ câri olan hükümet üzere, Rusya tarafından memur olanlar veyahut bundan böyle Ceneral anşef'in emr ü tenbihi üzere, tayin olunacak kimesneler tarafından idare oluna ve işbu kazaların idaresine memurîn-i Devlet-i Aliyye tarafından yahud âher kimesneler canibinden asla ve kat'â müdahale olunmıya ve emmâ el-haletü hazâ beyneddevleteyn müteyemminen akd olunan müsâlâhanın icab eylediği vechile, Rusya memurlarının, mezkûr kazalar voyvodaları ve âyanlarıyla ve bahusus canib-i Şark Seraskeri devletlü Osman Paşa ile hüsn-i muaşeret ve muvalâta-ı revâbıtın icrasına müdavemetleri, vâcibe-i zimmetleri ola.

Yedinci madde : Anadolu tarafında kâin olup, Devlet-i Aliyyeye red ve teslimi ik-tiza eden cemî-i memâlikin tamamen tahliyesi, Edirne ahidnâmesinin mübadele-i tasdik-namelerinden itibaren, tayin olunan "8" mâh mürurunda mutlaka tekmil oluna ve hattâ Rusya asâkirinin Ceneral anşef'i, vakt ve hâlin müsaadesine göre, imkânı mertebe, memâlik-i mezkûrenin red ve teslimini tacile bezl-i mesâi-i kâfiye idecektir.

Mevâdd-ı mezkûrenin tamamen icrası, tarafeynden deruhde kılınub ittifak-ı ârâ ile rabtolunan muahede-i münferide, iki nüsha olarak Rusya asâkirinin Ceneral anşef'i mekenetlü Kont Paskieviç dö İrvan ve hâlâ cânib-i Şark Seraskeri devletlü Osman Paşa taraflarından hetm ü imza ve mübadele olundu.

1829 sene-i İsevîsi mâh-ı Tegrinievvelinin.....vâki° 1245 sene-i hicriyesinin mâh-ı.....filân mahalde tahrir olundu.

¹⁴¹ Goriainow, Serge, bu hükmü taşıyan maddenin XII. madde olduğunu söylüyor-sa da yanlışır (Bk. Le Bosphore et les Dardanelles. Etude Historique sur la question des Detroits, s. 27).

¹⁴² Andlaşmanın tasdikli nüshaları, yukarıda belirttiğimiz gibi, 30 Eylülde yani andlaşmanın imzasından "16" gün sonra Edirne'de mübadele edilmiştir. (Bk. S. 136).

lemelerine karşı koyamayacak derecede askerî kudretini kaybetmiş olan Osmanlı devletinin, diplomasi alanında da bir başarı elde edemiyerek, galibin, dikte ettiricesine ileri sürdüğü barış şartlarını çok az bir değişiklikle, aşağı yukarı olduğu gibi kabul etmek zorunda kaldığını gösterir bir vesikadır. Bu bakımdan 1774 Kaynarca andlaşmasına benzer ve o andlaşma ile Osmanlı iç işlerine karışmak imkânını elde etmiş bulunan Rusların, ettikleri fesad tohumlarının adetâ dal budak salıp meyva vermeye başlamasının bir ifadesidir.

Edirne andlaşması ile, "istihkâmları yıkılmış olan Osmanlı İmparatorluğu, Rus müdahalelerine karşı her yönden açık,, bir saha manzarası arzeder duruma düşmüştü.¹⁴³ O kadar ki Metternich, artık "Osmanlı devletinin yaşamakta devam etmesi şüpheli hale gelmiştir,, diyordu.¹⁴⁴ Avusturya elçisinde, andlaşmayı "muzaffer bir devletin, zayıf bir düşmana, şimdiye kadar kabul ettirmiş olduğu andlaşmalardan hepsinin en ağırı,, Ve Babi-âli'nin, "artık müstakil devletler arasında sayılmadığına,, bir alâmet olarak vasıflandırıyordu.¹⁴⁵

Andlaşmaya göre Rusların, doğrudan doğruya kendi ülkelerine kattıkları topraklar pek fazla değildi. Rusya, Rumeli'de sadece, Tuna'nın kolları arasında bulunup, Bükreş andlaşmasıyla gayrimeskûn bırakılmış olan "Yılan adaları,,nı alıyordu. Anadolu cihetinden aldığı Anapa, Poti Ahıska ve Ahılkelek kaleleri gibi "bir kıt'ay-i cüz'iyeye,, (!) ise, güya harb masraflarının yarısına karşılık olarak gösterilmişti ve Rusya, bu formülle, emperyalist emellerini kamufle etmek istemişti.

Fakat hakikatte Osmanlıların toprak kayıpları bunlardan ibaret değildi. Andlaşmanın X. maddesine göre, Osmanlı devleti, 6 Temmuz 1827 tarihli Londra andlaşmasını ve 22 Mart 1829 tarihli protokolü kabul etmek suretiyle, Yunanistan'ın, Osmanlılara vergi verir müstakil bir devlet olmasına peşinen muvafakat etmiş oluyordu. Aynı zamanda, Yunanistan'a verilecek nizâm hakkında, İngiltere, Fransa ve Rusya ile müzakerelere girişmeyi de taahhüd etmişti. İşte bu taahhüd, Yunanistan'ın, Osmanlı İmparatorluğu topluluğundan ayrılarak tamamiyle bağımsız bir devlet olması neticesine varacak açık bir kapı idi. Hakikaten, Edirne andlaşmasını imzalamış olan Osmanlı devletinin bekasını şüpheli gören İngiltere'nin önyak olmasıyla İngiltere, Fransa ve Rusya, 22 Mart 1829 tarihli protokoldan vaz geçerek, tamamiyle müstakil bir Yunan devleti kurulması için 3 Şubat 1830'da Londra'da yeni bir protokol imzalamışlar¹⁴⁶

¹⁴³ Debiour, A. Histoire Diplomatique de L'Europe, c. I, s. 265.

¹⁴⁴ Yorga (terc. B. Sıtkı Baykal), Osmanlı Tarihi, c. V, s. 355.

¹⁴⁵ Aynı eser, s. 354.

¹⁴⁶ 3 Şubat 1830'da Londra'da, Yunanistan'a ait 3 ayrı protokol imzalanmıştır. "9" maddelik olan birinci protokole göre Yunanistan, her türlü siyasî, idarî ve ticarî serbestiyeye sahip müstakil bir devlet olacaktı (Mad. 1). Aspro Potamos nehri ağzı ile Sperchius nehri ağzı arasında çizilecek bir hattın güneyinde kalan arazi ile Eğriboz ve "36°-39°" kuzey enlemi (her nekad, Noradounghian ve Histoire Diplomatique de la Grece'deki

ve bunu 8 Nisan tarihli müşterek bir nota ile Bâbü'lî'ye bildirmişlerdir.¹⁴⁷ Elinde hiçbir imkân kalmamış olan Bâbü'lî de bunu kabul etmekten başka çare bulamamış (24 Nisan)¹⁴⁸ ve böylece Osmanlı İmparatorluğu

protokol metninde 38°-39° diye gösterilmişse de bahsedilen adalar 38°nin güneyinde kaldığına göre bunun 36°-39° olması icap eder. Nitekim Bâbü'lîye verilen müşterek nota metninde 36°-39° arası diye tasrih edilmiştir. Bk. s. 47) ile "26°" doğu boylamı arasında kalan adalar Yunan devletine ait olacaktı (Mad. 2). Yunanistan, irsen büyük evlâda geçmek suretiyle monarşik bir idareye sahip olacak ve başa getirilecek Prens, 6 Temmuz 1827 antlaşmasını imzalamış olan devletler (İngiltere, Fransa, Rusya) hanedanına mensup olmayacaktı (Mad. 3). Gerek Osmanlı devleti, gerekse Yunan hükümeti, umumî af ilân edecekler ve kendi toprakları üzerinde meskûn olup da, bir yıl içinde diğer tarafa göçmek isteyen Müslüman veya Rum halkın bu arzularına mümanaat etmiyeceklerdi (Mad. 5-6). Bu protokolü imzalamış olan devletlerden herhangi birinin askerleri, diğer iki devletin müsaade ve rızası olmadan Yunan devleti topraklarına giremeyecekti (Mad. 8. Bu madde ile, Rusya'nın muhtemel bir Yunanistan istilâsı önlenmiş ve dolayısıyla İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'deki menfaatleri korunmuş oluyordu). Sınır tesbiti için tayin edilecek Osmanlı ve Yunan murahhasları arasında bağgösterebilecek anlaşmazlığa yer vermemek için, Osmanlı-Yunan sınırı, İngiltere, Fransa ve Rus komiserleri tarafından "6" ay içinde tesbit edilecek ve keyfiyet iki tarafa bildirilecekti (Mad. g). (Bk. metin ; Noradounghian, c. II, s. 177; tafsîlât : Histoire Diplomatique de la Grece, c. I, s. 454 v.d.).

2 No.lu protokole göre, Prens Leopold de Saxe Cobourg (sonradan Belçika kralı olmuştur), "Yunanistan'ın hükümdar prensi" (Prince Souverain de la Grece) seçiliyordu. (Bk. Noradounghian, c. II, s. 181 v.d. Lâkin Prens Leopold, Yunanistan krallığını kabul etmemiş, nihayet 1832'de, Bavyera kralının oğlu Otton, Yunanistan kralı seçilmiştir).

3. Protokolle de, Yunan devleti dâhilinde bulunan katoliklerin mezhep ve âyin serbestisine sahip olacakları kabul ediliyordu (Bk. Noradounghian, c. II, s. 182).

¹⁴⁷ Metin Bk. Noradounghian, c. II, s. 186; Testa, Recueil des traite' de la Porte Ottomane avec les Puissance etrangeres, c. II, s. 381; Başbakanlık Arşivi. Ha. Hu. ves. No. 47731 G (Burada, notanın tarihi "1830 sene-i İsevîsi şehr-i Martın 27. günü" olarak gösterilmişse de, bu tarihin rumî olması icap eder.

¹⁴⁸ Bâbü'lî'nin İngiltere, Fransa ve Rusya elçiliklerine verdiği 24 Nisan 1830 (1 Zil-kade 1245) tarihli cevabî nota. Metin Bk. Noradounghian, c. II, s. 191 ; Lûtfî, c. II, s. 231 v.d.

Üçlü nota üzerine cereyan eden uzun müzakerelerden sonra (bu hususta meselâ Bk. Lûtfî, c. II, s. 225 v.d.), müstakil bir Yunan devletinin kurulmasına ister istemez boyun eğen Bâbü'lî, bu zarureti şer'î bir esas da bağlamak ihtiyacını hissetmiş ve "âmme-i müslîmîni, şer ve zarardan vikaye ve muhafaza etmek" için "bilâd-ı mezkûrenin (Yunanistan'ın) müslîmîn bulunan ahalisini, iyâl ve esmân-ı emlâkiyle tahlîs ve bilâd-ı mezkûreyi, evvel mütemekkinleri olan taife yedlerinde (yedlerine) terk" etmek vâcib olduğu hakkında, Şeyhülislâm Abdülvehhab Efendî'den fetva almıştır (Bk. Lûtfî, c. II, s. 14).

Mahmud II. müstakil bir Yunan devleti kurulması hakkında Sadâret Kaymakamına hitap eden bir hatt-ı hümayununda: "...Bu hususta, din ü devletim için şuna buna bakmayarak ne vechile çalıştığım, hazret-i Hakka ve ehl-i insafa malûmdur. Emma çi faide, gerek başta olan memurlarımızda (memurlarımızın), gerek nizâmın gayri olan birtakım maslahatın neticesi nereye varacağını fark ve temyiz etmez halkımızın ademi gayret ve diyanetsizliklerinden, işte en sonra, bir vechile kabul idemiyeceğimiz şeyleri, maa-ziyadet-in bizzarur kabul itmekliğimiz icab eyledi. Feemmâ, bundan böyle eski usul üzere gidilir ve kendimizi toplamayub da bu hal üzere durulur ise, maaz-Allâhu teâlâ, artık maslahatın nereye dayanacağı, ednâ mülâhaza ile malûmdur" diyor (aynı eser, aynı sayfa).

toprakları üzerinde, ilk müstakil hristiyan devleti olan Yunanistan Krallığı teşekkül etmiştir.¹⁴⁹

Fakat Yunanistan'ın teşekkülü de, hristiyan reayanın Osmanlı İmparatorluk camiasından ayrılıp bağımsız bir devlet kurmaları gibi, İmparatorluğun içten parçalanması vetiresinin bir başlangıcı idi. Çünkü Yunanistan'ı, Sırbistan ve Eflâk-Boğdan'ın Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmaları takip edecekti. Çar Nikola, 19 Eylül'de neşrettiği beyannamede, mağrur bir edâ ile, Edirne andlaşmasıyla elde ettiği kazançları sayarken, "sarfedilen gayretlerin, Ruslarla hemmezheb olup Osmanlı devletine tâbi bulunan reayanın ahvallerine dahi şâmil,, olduğunu açıkça ifade etmişti.¹⁵⁰

Osmanlılar da, Rusya'nın, hristiyan reayayı Osmanlılardan ayırmak gayesini güttüğünü anlamamış değillerdi. Sadık Ef., andlaşma tasdiknamelerinin mübadele olunduğuna dair Edirne'den gönderdiği 29 Eylül (selh-i Rebîülevvel) tarihli şukkasında, "Rusya İmparatorunun bu defa neşreylediği müsaleha beyannamesinin mezâyası, her bir Rumun kulağına giderek, Rum ve Bulgar takımları, bundan böyle ne vechile zabtolunur ve ne suretle idare olunabilir? Bahusus mübadele resminde Ceneral anşef (Rus Başkumandanı, yani Gnl. Diebitsch), biz, memâlik-i devlet-i aliyyede eğleneceğimiz müddette, reayanın hallerine bakarak hükümdarınıza itaatte kusur itmemelerine dair aleddevam nush ve pend ediyoruz!, bizler gittikten sonra, devlet-i aliyye memurları, bunları hoşça tutup haklarında hüsn-i muamele itmelerini memul ediyoruz ve ona muntazırız, gibi şeyler hatime-i meclis olarak söyledi ve ibtida, Edirne'ye ayak basub görüştüğümüz gün dahi, bu mezayayı aher suretle, yani biz, geldiğimiz ve istilâ eylediğimiz mahallerin ehl-i islâmına ne vechile muamele-i bilcemile itmişsek, biz gittikten sonra devlet-i aliyye dahi, bizim hemmezheb-

¹⁴⁹ Edirne andlaşması sırasında İngiltere Dışişleri Bakanı bulunan Comte Aberdeen'in 1854'de Parlamentoda söylediği şu sözler, İngiltere'nin, müstakil bir Yunan devleti kurulmasında gözettili gayeyi açıklaması bakımından dikkate değer : Edirne andlaşması, Osmanlı devletinin bekası için o kadar zararlı görünmüş ve Avrupaca, bize o mertebe korku ve endişeyi mucip olmuştu ki, mes'ele-i mühimme (Yunan mes'alesi) hakkında o zamana kadar İngiltere devleti tarafından ittihaz olunmuş olan meslek birdenbire değiştirilmiştir. O zamana kadar, Yunanistan'a serbest bir hükümet gözü ile bakılmamış, Eflâk-Boğdan memleketleri gibi, yani Osmanlı devletine bağlı ve ona cizye verir bir idare şekli kurulabileceği reyinde bulunulmuş idi. Ancak, Edirne antlaşmasının imzalandığı haberi gelince, Osmanlı devletinin bekası o derece şüpheli görünmeğe başladı ki, yeniden teşkili düşünülen Yunanistan hükümet idaresini, kendi bekasından emin olmanın diğer bir hükümete (Osmanlılar) bağlamak, hükümet kaidesine aykırı sayılmış ve Lord Wellington (o zamanki İngiltere Başbakanı) da, bu düşünceye tamamiyle iştirak etmiş olduğundan, Yunanistan idaresi, Osmanlı devletine tâbi edileceğine, bağımsız bir devlet mertebesine yükseltilmesini müttefik devletlere (Fransa ve Rusya) teklife mûsaraat eylemiş idik.. Bu da doğrudan doğruya Edirne antlaşmasından dolayı bizi istilâ etmiş olan korku ve endişeden ileri gelmiştir (Kâmil Paşa, Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, c. III, s. 119 v.d.).

¹⁵⁰ Beyanname metni Bk. Lûtfi, c. II, s. 252; Başbakanlık Arşivi Hatt-ı Hümayun vesikaları No. 43144 J.

lerimize öyle muamele itmelerini isteriz,, deyu Ceneral anşef söylemişti.¹⁵¹ Bidayet ile hâtime-i kelâm ne olduğu anlaşıldı... şunu zihnim hülâsa idebilir ki frenklerin muharebe hakkında kurdukları dolap, şimdi netice bulub bu kadar galibiyetin mazhariyeti, zannım, evvel memûlleri değil iken bu derece önleri açılmış, şu reayaya dahi bir suret virüb, bundan ilerüde emelleri ne ise, muharebesiz husule getirmek tarîkini şimdiden ele getirmedikçe kalkub gitmeleri akle müsteb'addir.,¹⁵² diyor ki, olaylar Sadık Ef. nin bu görüşünün ne kadar yerinde olduğunu meydana çıkar-mıştır.

Edirne andlaşmasının VI. maddesi gereğince, iç işlerinde istiklâl kazanan Sırbistan'a dair, 30 Eylül 1829 da neşredilen "bâlası hatt-ı hü-mâyûn-ı şahane ile müveşşeh,, imtiyaz fermanı, İstanbul'daki Sırp Knez-lerine verilerek Milosch'a gönderilmiş¹⁵³ ve bir örneği de—gene andlaşma gereğince— Edirne'deki Rus murahhaslarına verilmiştir.¹⁵⁴ Böylece Sırbis-tan Prenslığı, Osmanlı devletinin, yerli bir bey tarafından idare olunur mümtaz bir eyâleti şeklinde olarak teşekkül etmiş oluyordu. Bu da, bir müddet sonra tamamiyle istiklâlini kazanacak olan Sırp Kırallığı'nın temeli idi.

Edirne andlaşmasıyla, Eflâk-Boğdan, hukuken Osmanlı hâkimiyeti altında olmakla beraber, hakikatte Rus nüfuzu altına geçmişti denilebilir. Bir kere, Rusya, harp tazminatı tamamiyle ödeninceye kadar, Silistre ile bu memleketleri rehin olarak alıyordu.¹⁵⁵ Sonra, Eflâk-Boğdan'a tam bir muhtariyet veriliyordu. O kadar ki Osmanlı devleti, kendi aleyhinde çalışmış olan bir Boyar'ın Voyvoda seçimini, Rusya'nın izni olmadan feshedemeyecekti. Üstelik Rusya, bu iki memleketin "refâh-ı hallerine kefil,, olmuştu !. Bu, Eflâk-Boğdan'a ait bütün işlerin Ruslara danışılma-dan yapılamıyacağını gösteriyordu. Nitekim Rusya, daha andlaşma yapı-lırken, sanki Eflâk-Boğdan Osmanlı hâkimiyetinde değil de, ondan ayrı birer devletmiş gibi davranmış, bu iki memleket arasındaki sınırı tesbit etmiş, Tuna'nın sol sahiline yakın adaları bunlara vermiş ve İbrail ile Yerköy kalelerini Osmanlılardan alarak Eflâk arazisine katmıştı. Tuna'nın sol sahilindeki kalelerin, andlaşma hükümlerince yıktırılması ise, hakikatte Rflâk-Boğdan'm askerlik bakımından terkedilmesi demekti.¹⁵⁶ Eflâk ve

¹⁵¹ Bk. not; 73. '

¹⁵² Başbakanlık Arşivi, Ha. Hu. ves. No. 43144 B.

¹⁵³ Lûtfi, c. II, s. 128 (Lûtfi Ef. bu fermanın metnini 17 No. ile zeyl'de verdiğini söy-lüyorsa da, zeyldeki vesikalar arasında bu ferman mevcut değildir. Metin Bk. Nora-dounghian c. II, s. 197 v.d.)

¹⁵⁴ Rus murahhaslarının, Edirne'de Osmanlı murahhaslarına verdikleri 12 Ekim 1830 tarihli takrir (Baş. Arş. Ha. Hu. ves. No. 43144 E).

¹⁵⁵ Aşağıda görüleceği üzere, 26 Nisan 1830 tarihli Petersburg mukavelenamesi ge-reğince, Eflâk-Böğdari, harb tazminatı yerine ticaret tazminatı tamamiyle ödeninceye kadar, Silistre ise eskisi gibi harb tazminatı öddeninceye kadar Ruslarda kalacaktı. (Bk.; s. 148).

¹⁵⁶ Seignobos (Terc. Ali Reşad), Tarih-i Siyasî, c. II, s. 361.

Boğdan'ın, Edirne andlaşmasıyla Osmanlı hâkimiyet sahasının dışına kaymaları, çok geçmeden onları "Romanya Kırallığı,, halinde birleştirecek, fakat Osmanlı devletinden büsbütün ayıracaktı.

Rusya, Edirne andlaşması gereğince kendi ülkesine kattığı, Tuna'nın delta kolları arasındaki "Yılan adaları,,nda, karantina postaları kurmak hakkını da almıştı. Çar Nikola, neşrettiği beyannamede, Tuna sahillerinde kurulacak karantina sayesinde, —harb boyunca Rus ordusuna büyük kayıplar verdirtmiş olan— veba salgınının, "bundan böyle iki kat perde ile,, durdurulacağından bahsediyordu. Bu ifadede hakikat payı bulunduğu şüphesizdir. Fakat bu karantina postaları, icabında pek kolaylıkla askerî postalar haline de konulabilirdi. Bu takdirde de, bu adalar elde olmadıkça Tuna'da seyrüsefere mümaneat olunamayacağından, ileride yapılacak savaşlarda, Osmanlı ordusu Tuna'dan gereği gibi faydalanamayacak ve Avrupa Türkiyesi'nin müdafaasına ancak Balkan dağlarının eteğinde başlayabilecekti.¹⁵⁷

Edirne andlaşması ile Karadeniz, artık bir "Türk-Rus denizi,, olmaktan çıkarak milletlerarası bir vaziyet alıyordu. Filhakika, Karadeniz ve Akdeniz boğazlarının, Osmanlılarla savaş halinde bulunmayan bütün devletlerin ticaret gemilerine açılması suretiyle (Madde VII.) ilk defa olarak, yabancı ticaret gemileri hakkında umumî bir kaide konulmuştu.¹⁵⁸ Aynı zamanda, bu suretle Karadenizdeki Rus limanlarının iktisaden kalkınmaları için gereken imkânlar da sağlanmış oluyordu.¹⁵⁹

Bütün bu şartlardan daha vahîm olmak üzere, Osmanlı devletinin, harb tazminatı olarak 10 milyon¹⁶⁰ ve ticaret tazminatı olarak da 1.5 milyon ki cem'an 11.5 milyon Macar altunu ödemeğe mecbur olması, malî

¹⁵⁷ Moltke'den naklen Ahmed Muhtar, Türkiye-Rusya Seferi, c. II, s. 69 v.d.; krş. Driault, Şark Meselesi s. 178. Nitekim 1853 harbinde, Ruslar bu durumdan faydalanarak kolaylıkla Tuna'yı aşmış ve Silistire'yi kuşatmışlardır.

¹⁵⁸ Akkerman anlaşmasında, Boğazların yalnız Rus ticaret gemilerine serbest olması kabul edilmişti. Ancak Rusya, Osmanlı devletiyle dost olan devletlerin gemilerinin Karadeniz'e geçmelerine müsaade edilmesini Babıâli'den isteyebilecekti (Bk. Akkerman anlaşması Madde VII, fıkra 4. Muahedat Mec. c. IV, s. 58). Edirne antlaşmasının bu umumî hükmünden faydalanmak için, Rus, İsveç, Norveç, Danimarka, İspanya ve iki Sicilya krallığı temsilcileri, 8, 9, ve 19 Nisan 1830'da Bâbüaliye verdikleri notalarla, Boğazların ve Karadeniz'in bütün dost devletlerin gemilerine açık olmasını istemişlerdir (Nora-dounghian, c. II, s. XXXIV, No. 497). Nesselrode'un hazırladığı Edirne antlaşması projesine göre, Rus harb gemileri, ticaret gemilerini korumak için, ikişer ikişer geçerek Ege denizine gidip gelebileceklerdi. Fakat Rusya bu emeline muvaffak olamayınca, bu sefer de belki kendi harb gemilerinin basit bir maskeleye ile Boğazlardan geçmelerini sağlamak amacıyla VII. maddeye, ticaret gemilerinin durdurulamıyacağı ve araştırılmıyacağı hakkında bir kayıt koydurulmuştur (Cemal Tukin, Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, s. 132; krş. Goriainow, Le Bosphore et Les Dardanelles, s. 27 v.d.).

¹⁵⁹ Cemal Tukin, adı geçen eseri, s. 131.

¹⁶⁰ Lûtfi Ef. halk arasında, Osmanlı murahhaslarının "milyon"un ne demek olduğunu bilmediklerini ve bunu "yüz bin" sandıkları için 10 milyonluk tazminatı kabul ettikleri şayiasının yayılmış olduğu kaydediyor (Bk. c. II, s. 118).

durumu zaten bozulmuş olan devletin altından kalkamayacağı ağır bir yük idi. 'Bunu anlamış olan Babıâli de, —yukarıda izah etmiş olduğumuz gibi— Rusların harp tazminatından vazgeçmeleri için bütün gücüyle çalışmış, hattâ toprak fedakârlığını bile göze almış ve sulh müzakerelerinin siklet merkezini bu mes'ele teşkil etmişti. Fakat tazminatın, İngiltere, Fransa ve Prusya elçilerinin, bir "can kurtaran simidi,, gibi öne sürdükleri, "Rus Çan'nin insaf ve hakkaniyetine havale,, edilmesinden başka bir netice alamamıştı.

Bu formüle rağmen harp tazminatının ödenme şekli kesin olarak haledilmiş de değildi. Böylece Rusya, andlaşmadan sonra da Osmanlı vdevletini kendi nüfuz ve arzusuna bağlamış oluyordu. Bunu bir esasa bağlamak ve aynı zamanda Edirne andlaşması hükümlerini hafifleterek yeni bir andlaşma yapılmasını sağlamak ümidi ile, Serasker Kaymakamı Halil Rıfat Paşa'nın Petersburg'a gönderilmesine karar verilmiş ve Paşa ile maiyeti 9 Kasım 1829 da İstanbul'dan hareket etmiştir.¹⁶¹

Halil Rıfat Paşa, uzun süren müzakerelerden sonra, Rusya'yı harp tazminatının bir kısmından vaz geçirmeğe muvaffak olmuş ve 26 Nisan 1830 da Nesselrode'la buna dair bir mukavelename imzalamıştır.¹⁶² "9,, madde olan bu mukavelename gereğince Rusya, Edirne andlaşmasına bağlı münferid Sened'in 3. maddesine göre, Osmanlı devletinin vermeyi taahhüd ettiği 10 milyon Felemenk altununun¹⁶³ 2 milyonunu almaktan vazgeçiyordu (Madde 1.). Geriye kalan "8,, milyon, her yıl "1,, milyon verilmek üzere 8 taksitte ödenecekti. İlk taksit, 1831 Mayısında verilecek, böylece 1838 de bitirilecekti (Madde 2.). Çar Nikola, harp tazminatına karşılık olmak üzere, ahşap inşaiye, bakır, ipek veyahut, iki tarafça kararlaştırılacak diğer maddeleri almayı kabul ediyordu (Madde 6.). Rusya, tazminat tamamiyle ödeninceye kadar Eflâk-Boğdan'ı rehin olarak almak tan vazgeçiyor, ticaret tazminatının son taksiti olan 500.000 altın ödenince, bu memleketleri tahliye etmeyi taahhüd ediyordu. Ancak, bu mukavele-namenin 1. ve 2. maddeleri yerine getirilmeyecek olursa (yani Osmanlı devleti harp tazminatını ödemezse) ; Rusya, Eflâk-Boğdan'ı yeniden işgal hakkına sahip olacaktı (Madde 4.). Silistre kalesi ise —Edirne andlaşma-sında olduğu gibi—, harp tazminatı tamamiyle ödeninceye kadar Ruslarda kalacaktı (Madde 5.). Ticaret tazminatı, gene Edirne andlaşmasına ekli

¹⁶¹ Rusya'ya bir elçi gönderilmesi, daha Edirne'de sulh müzakereleri devam ederken, İngiltere, Fransa ve Prusya elçileriyle yapılan görüşmede bahis mevzuu edilmiş ve Sadık Efendi'ye gönderilen talimatta da bundan bahsedilmişti Halil Rıfat Paşa, Çar Nikola'ya takdim edilecek kıymetli hediyelerle Mahmud II.'un bir mektubunu ve ayrıca Sadâret Kaymakamı H. Ahmed Paşa'nın Nesselrode'a yazdığı ikinci bir mektubu da hâmindî (Mahmud II.'un mektubu Bk. Lûtfî, c. II, s. 246; Halil Rıfat Paşa'ya verilen talimat: Bk. aynı eser, c. II, s. 300 v.d.).

¹⁶² Metin: Bk. Muahedat Mec, c. IV, s. 87; Lûtfî, c. II, s. 249 (Burada tarih 2 Zilkade 1245 olarak gösterilmiştir ki 25 Nisan'a tekabül etmektedir).

¹⁶³ Edirne antlaşmasına ekli senette "Macar altunu" diye gösterilmiştir.

münferid senet gereğince ödenecekti. Yalnız, Osmanlı devleti, ticaret tazminatının üçüncü taksitini ödeyip, 500.000 altun borcu kaldığı vakit, Rusya, Silistre müstesna, Karadenizden Tuna'ya kadar zaptetmiş olduğu bütün yerleri tahliye edecekti (Madde 2. ve 3.)¹⁶⁴.

Petersburg mukavelenamesiyle, harb tazminatı, Çar'ın "insaf ve hakkaniyeti,"nin bir delili olarak "8,, milyon altuna indirilmişti. Rusya, Osmanlı devletinin, Yunanistan hakkındaki 3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü'nü vakit geçirmeden kabul etmesi şartıyla bunun "1,, milyondan daha vazgeçmiş, böylece tazminat miktarı "7,, milyon felemenk altununa inmiştir"¹⁶⁵. Böyle olduğu halde Osmanlı maliyesi, bu parayı ödyecek durumda değildi. Daha sulh müzakereleri sırasında, harb tazminatının ödenmesi için zengin ahaliden iane toplanması düşünülmüştü¹⁶⁶. Fakat bu suretle de olsa, bu tazminatın kolaylıkla ödenemeyeceği aşıkardı. Bundan dolayıdır ki, harb tazminatı mes'alesi, Edirne andlaşmasının altından kalkılamıyacak ağır bir yükü halinde devam etmiş ve Osmanlı devleti, bu yükün altından kurtulmak için yıllarca çırpınıp durmuştur¹⁶⁷.

Edirne andlaşmasının hükümlerini ve bu hükümlerin Rusya'nın kazançları, Osmanlı İmparatorluğunun kayıpları bakımından ehemmiyetini böylece belirttikten sonra, şimdi, bu andlaşmayı imzalamış olan iki devletin karşılıklı durumlarına kısaca bir göz atabiliriz :

Edirne andlaşması ile, Osmanlı devletiyle Rusya arasındaki düşmanlık,

¹⁶⁴ Edirne antlaşmasına ekli senedin IV. maddesine göre Rusya, bu yerleri, ticaret tazminatı tamamiyle ödendikten sonra Osmanlılara geri verecekti. Petersburg mukavelenamesiyle tahliyenin "6" ay önce bitirilmesi sağlanmış demektir.

¹⁶⁵ Comte Nesselrode'un Babıâli'ye gönderdiği 14 Nisan 1830 tarihli resmî takrir (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 4625a A) ve 3 Şubat 1830 tarihli protokol hakkında Babıâlide yapılan müzakerelere dair Sadâret Kaymakamının telhisi (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 47679). Krş. Lûtfi, c. II, s. 129 v.d.

¹⁶⁶ Rus tekliflerinin kabul edilip edilmemesi hakkında Bâb-ı Fetvâpenahîde toplanan "Meclis-i Şûra"da bazı devlet adamları, "Rusyalının meşhûd olmakda bulunan gurur ve istikbârma nazaran", tazminat miktarını azaltmalarını "aklın kesmediğini" ve istedikleri 700.000 kese akçe (10 milyon macar altunu)yi ise, doğrudan doğruya hazine-i âmireden ödemeğe imkân olmadığından, "işbu musalahâ maddesi cümleye âm ve şâmil" olduğundan, "mecnû-i bendegân ve dâiyan" ile İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de "herkesin hal ve tahammülüne göre hisse tarhiyle... hazâin-i âmireye mümkün mertebe iane çaresine bakılması"nı teklif etmişlerse de "şimdi, herşeyden önce sulhun çaresine bakmak" gerektiği öne sürülerek bu teklif üzerinde durulmamıştı (Baş. Arş. Ha. Hu. No. 43180). Lûtfi Ef. harb tazminatının ödenebilmesi için, zengin İslâm ve Hristiyan tebedadan "gönül hoşluğu" ile para toplanmasından başka, "Bağdad menâfi-i memulesi ile Mısır'ın mutasavver olan hüsn-i halinden istifade olunabileceği"nin de düşünüldüğünü söylüyor (Bk. c. II, s. 119). Harb tazminatı için olmamakla beraber, ticaret tazminatının birinci taksiti olan 100.000 Macar altununun ödenebilmesi için vüzerâ, ulema ve bendegândan 106.000 kese (takriben 150-160.000 altun) toplanmıştır (aynı eser, c. II, s. 124).

¹⁶⁷ Nihayet 29 Ocak 1834'de imzalanan Petersburg andlaşması ile Rusya, harb tazminatının "2" milyonundan daha vazgeçmeyi ve her yıl "1" milyon altun olarak ödenen taksitlerin de 500.000 altuna indirilmesini kabul etmiştir (Metin Bk. Muahedat Mec, c. IV, s. 93). Böylece Rusya'ya ödenen harb tazminatı miktarı 5 milyon altuna inmiştir.

hukukan kalkmış oluyor, dostane münasebetlerin başlaması gerekiyordu. Büyük fedakârlıklar pahasına sulha kavuşmuş olan Osmanlı devleti, Rus Murahhaslarına gönderdiği kıymetli hediyelerle memnuniyetini göstermek istemiş¹⁶⁸, İstanbul'a dönen Osmanlı murahhasları Sadık Ef. ve Abdülkâdir Bey'e de hil'atlar ihsan edilmiştir¹⁶⁹.

Diğer taraftan Çar Nikola da, dostluğunu ve Osmanlı devleti hakkındaki iyi niyetlerini (!) isbat etmek istemiş ve Osmanlı devletine Edirne andlaşmasını kabul ettirmiş olan Orloff'u, fevkalâde selâhiyetlerle İstanbul'a göndermiştir¹⁷⁰. Nikola, bu gösterişli jestle, Rusya'nın askerî, siyasi ve ticarî üstünlüğünü tanıyıp ona her sahada rakîb olmaktan çıkmış olan Osmanlı devletinin, Rus himayesi altında ve yalnız Rusyanın arzularını yerine getirecek zayıf bir varlık halinde devam etmesinin Rus menfaatlerine daha uygun olduğu kanaatiyle, istikbalde takip edeceği siyaset için ilk adımı atmış oluyordu. Rusya, bundan böyle, Osmanlı devletine ait ülkeleri kendi arazisine katmak veya onu tamamiyle ortadan kaldırmak gibi, Katerina II. zamanından beri takip edilmekte olan projelerden vazgeçmiş ve Boğazlar'ın her iki tarafında status-quo'nun muhafazasını siyasetine temel almış görünüyordu.¹⁷¹ Hakikaten de, Mısır Meselesi sırasında, Rusya, bu gaye ile Osmanlılarla müttefik olacak ve hamî bir devlet rolünü oynayacaktır.

Osmanlı devletine gelince, o, Rus ordularına karşı koyacak kuvveti

¹⁶⁸ Lûtfi Ef., c. II, s. 121.

¹⁶⁹ Aynı eser, c. II, s. 122. Osmanlı murahhasları 1 Kasım 1829'da İstanbul'a dönmüşlerdir (aynı eser, c. II, s. 100).

¹⁷⁰ Orloff, 12 Ekim 1829'da Edirne'deki Osmanlı murahhaslarına verdiği bir taktirle İstanbul'a gideceğini bildirmişti (Baş. Arş. Ha. Hu. 43144 F. Orloff, Aralık ayında İstanbul'a gelmiş ve parlak bir istikbal görmüştür (Lûtfi, c. II, s. 125 v.d.).

¹⁷¹ Cemal Tukin, Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, s. 135. Edirne antlaşmasının imzasından sonra Petersburg'da, Şark Meselesini görüşmek için toplanan gizli bir komisyonda, Osmanlı İmparatorluğunun, tamamiyle parçalanmaktansa, devam etmesinin Rus menfaatlerine daha uygun olduğuna karar verilmiştir (Bk. Goriainow, Le Bosphore et les Dardanelles, s. 25 v.d. Her ne kadar, bu toplantının tarihi 4 Eylül olarak gösteriliyorsa da, Edirne antlaşması da 2 Eylül (Rumî) diye gösterildiğine göre bu tarih de Rumî olacaktır. Milâdi: 16 Eylül). Nesselrode, 12 Şubat 1830 tarihli bir raporunda, "Edirne barışının şartları Rusya'nın nüfuzunu yakın Doğuda sağlam bir temele dayandırdı, sınırlarını kuvvetlendirdi, ticaretini kurtardı ve haklarına damman oldu... Ordu ile İstanbul üzerine yürümek, Osmanlı devletini yok etmek elimizde idi... Fakat Çar'ın fikrine göre, artık Rus himayesinde yaşayabilir bir vaziyete getirilen ve yalnız onun arzularını yapabilen bir devlet, yani Osmanlı devleti, bizim siyasi ve ticarî menfaatlerimize, ya devletimizi haddinden fazla büyütmeğe, yahut da, Türkiye'nin yerine, kısa bir zamanda kuvvet, kültür, sanayi ve servetçe rakibimiz olabilecek devletleri koymaya zorlayabilecek herhangi yeni bir teşebbüsten daha iyidir" diyordu (O Tukin, adı geçen eseri, s. 134; krş. Diault (Terc. Nafiz) Şark Meselesi, s. 178). Rusya'nın Osmanlı devletine karşı XIX. yüzyıl sonuna kadar takip edeceği politika bu sözlerle ifade edilmiş oluyordu ki, bu siyaset M. Ali Paşa isyanı sırasında, Rusya-Avusturya ve Prusya arasında yapılan Münchengratz andlaşmasında en güzel tezahürünü bulmuştur (Bk. Şinasi Altundağ, Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi).

bulamaması gibi biri maddî, diğeri de, müfrit bir taassupla beraber dış politikaya ve devletlerarası vaziyete vukufsuzluk gibi manevî iki sebep dolayısıyla "El-hükmü li'men galeb"¹⁷², diyerek Edirne andlaşmasını kabul etmek zorunda kalmıştı. Bundan sonra da, Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali, Rumeli'de ve Anadolu'da başgösteren ayaklanmalar ve nihayet Mısır Meselesi gibi Edirne andlaşmasını takip eden hâdiseler, devletin içinde bulunduğu vaziyeti bir kat daha ağırlaştırmış, hattâ bu yüzden, "ehl-i islâmın adüvv-i canı ve Devlet-i Osmaniye'nin baş düşmanı,, bildiği Rusya'nın yardımını kabul etmeğe mecbur olmuştur. Ancak, 1853 Kırım savaşında 1828—1829 askerî yenilgesinin öcü alınabilmiş, fakat Edirne andlaşmasının kayıplarını telâfi etmek mümkün olmamıştır.

¹⁷² Tarih-i Lûtfî, c. II, s. 133.